

Ikäin kutoma

– Ikäihmisten kulttuuritoiminnan malli

Kati Kuusela

Ikäin kutoma

– Ikäihmisten kulttuuritoiminnan malli

Kati Kuusela

Hämeen ammattikorkeakoulu
Hyvinvointialan osaamiskeskittymä, Ikitoimi-hanke

Ikäin kutoma – Ikäihmisten kulttuuritoiminnan malli
Kati Kuusela

ISBN 951-784-330-5
ISSN 1795-424X
HAMKin e-julkaisuja 14/2005

JULKAISIJA
Hämeen ammattikorkeakoulu
PL 230
13101 HÄMEENLINNA
puh. (03) 6461
faksi (03) 646 4259
julkaisu@hamk.fi
www.hamk.fi/julkaisut

Ulkoasun ja kannen suunnittelu: HAMK Julkaisut

Tämän teoksen kopioiminen on tekijänoikeuslain (404/61, muut. 897/80)
ja valokuvauslain (405/61, muut. 898/80) sekä Suomen valtion ja Ko-
pioisto ry:n tekemän sopimuksen mukaisesti kielletty.

Hämeenlinna, lokakuu 2005

Sisällysluettelo

Esipuhe	5
Tiivistelmä	7
Abstract.....	9
1 Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille.....	11
1.1 Tavoitteet ja rajaus.....	13
1.2 Kulttuuri ja kulttuuritoiminta.....	14
1.3 Kulttuurin yhteiskunnallinen merkitys	16
1.4 Ikäihmiset	17
2 Kulttuuritoiminnan malliin vaikuttavat tekijät	19
2.1 Ikäihmisten opiskelu ja harrastaminen	19
2.2 Esimerkkeinä käytetyt toimintamallit	24
3 Ikäihmisten kulttuuritoiminnan malli.....	31
3.1 Toiminnan rakentuminen ja kehittyminen	32
3.2 Toimintamallin vaatimat tilat ja pysyvät toiminnot	33
3.3 Malliin sisältyvät kulttuuritoiminnot.....	34
3.4 Toimijat ja yhteistyökumppanit.....	39
4 Kulttuuritoiminnan malli Kalvolan kunnassa	43
4.1 Kalvolan kunnan ominaispiirteitä	43
4.2 Ikäihmisten kulttuuritoiminta Kalvolassa.....	44
4.3 Tiedonhankinta mallin arvioinnissa	45

5 Kulttuuritoiminnan mallin arviointi.....	49
5.1 Ajatuksia toimintamuodoista – mitä ja miten?	49
5.2 Kulttuuria myös hoitolaitoksiin	51
5.3 Osallistumiseen vaikuttavat tekijät	52
5.4 Käsitteitä tiloista ja toimijoista – kuka ja missä?.....	54
5.5 Näkökulmia toiminnan toteuttamiseen – millä rahalla?	55
6 Yhteenvetoa haastattelujen pohjalta	57
7 Pohdinta	61
Lähteet.....	63
Liitteet	67
Liite 1. Esimerkkeinä käytetyt toimintamallit	69
Liite 2. Kulttuuritoimintamallin havainnollistettu versio	70

Esipuhe

Väestön ikääntymisen seurauksena kiinnostus sekä ikääntyvien/ikääntyneiden yksilöiden että yhteiskunnan hyvinvointiin ja toimintaan on lisääntynyt. Ilmassa on monenlaisia kysymyksiä, mutta myös pyrkimyksiä edistää hyvinvointia. Hyvinvointiyhteiskunnassa ja onnistuneesti vanhenevassa yhteiskunnassa tarvitaan toimenpiteitä ja toimintamuotoja, jotka mahdollistavat sen, että kaiken ikäisillä on, sosiaaligerontologian emeritaprofessori Marjatta Marinin sanoin, ”mahdollista näkyä, toimia ja vaikuttaa”.

Tässä artenomi (AMK) Kati Kuuselan kirjoittamassa julkaisussa lähestytään ikääntyvien hyvinvointia, huomioon ottamista ja toimintamahdollisuuksia kulttuurisen toiminta-alueen näkökulmasta. Julkaisu perustuu Kuuselan vuonna 2005 Hämeen ammattikorkeakoulun ohjaustoiminnan koulutusohjelmassa valmistuneeseen opinnäytetyöhön. Opinnäytetyö tehtiin Ikitoimi -hankkeen (Hyvinvointialan osaamiskeskittymä, HAMK) tilauksesta ja tarpeisiin edistää ja ylläpitää ikääntyvien toimintakykyä palveluita ja palvelumalleja kehittämällä. Kuuselan työ vastaa myös hyvin koko osaamiskeskittymän tavoitetta kerryttää ja kehittää hyvinvointialan osaamista sekä luoda uudenlaisia toimintamalleja hyvinvointialalle.

Tässä työssä esitellään malli ikääntyvien kulttuuritoiminnan järjestämiselle ja toteuttamiselle. Malli perustuu ajatukselle ikäihmisten toimijuudesta, joka kattaa aktiivisuuden eri muodot kuuntelusta ja katselusta toimintamuotojen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Julkaisussa esiteltävä malli perustuu tietoihin muualla toteutetuista laajahkoista toimintamalleista. Ideoita on etsitty sekä ikääntyville suunnatuista kulttuuri-alan toimintamalleista että myös muiden toiminta-alueiden (liikunta) ja toisille kohderyhmille (lapset ja nuoret) suunnatuista toiminnoista ja palveluista. Tiedon keräämisen jälkeen mallin toimivuutta on kartoitet-

tu haastatteleamalla sekä kulttuurialan että vanhustyön toimijaa ja kahta ikääntyvää Kalvolan kunnassa. Kalvolan kunta on yksi kuudesta Ikitoimi -hankkeessa mukana olevasta kunnasta.

Kati Kuuselan työ tuottaa mallin, joka muodostaa kattavan kokonaisuuden ikääntyvien kulttuuritoiminnoista. Mallin avulla on mahdollista miettiä, miten ikääntyvät on kulttuuritoimintojen saralla otettu huomioon omassa kunnassa. Malli toimii myös pohjana, jonka mukaan kulttuuritoimintoja ikääntyville voi lähteä tuottamaan ja kehittämään. Vanhan sanonnan mukaan ”hyvin suunniteltu on puoliksi tehty”, mutta suunnittelun jälkeen tarvitaan asian edistämiseksi tekoja, vaikka pieniäkin.

Syyskuussa 2005 Hämeenlinnassa

Paula Rantamaa
Tutkijayliopettaja, Ikitoimi -hanke

Tiivistelmä

Opinnäytetyön tavoitteena oli suunnitella toimintamalli ikäihmisten kulttuuritoiminnalle. Suunniteltu kulttuuritoimintamalli sisältää ideoita toiminnan sisällöistä, eri yhteistyökumppaneista toiminnan taustalla ja mukana toteuttamisessa olevista toimijoista, toiminnan vaatimista tiloista sekä toteuttamiseen vaadittavasta henkilökunnasta. Kulttuuritoiminnassa keskeisenä ajatuksena on ikäihmisten toiminta ja toimijuus. Tällä tarkoitetaan sitä, etteivät ikäihmiset ole ainoastaan heille tarjottavien kulttuuripalvelujen kohteena, vaan he ovat myös itse mukana suunnittelemassa, toimimassa ja toteuttamassa niitä.

Opinnäytetyön ensimmäisessä osassa suunniteltuun kulttuuritoimintamalliin koottiin taustatietoa erilaisista muista kulttuurin tuottamisen malleista, joiden piirteitä käytettiin suunnitelman pohjana siihen soveltuvien osin. Erilaisten toimintamallien lisäksi työn taustaksi perehdyttiin kirjallisuuden kautta ikäihmisten opiskeluun ja harrastamiseen vaikuttaviin tekijöihin.

Työn tutkimusosuudessa kulttuuri- ja vanhustyön toimijat sekä ikäihmiset arvioivat toimintamallia kohdekunnaksi valitussa Kalvolassa. Haastattelujen kautta pyrittiin selvittämään kulttuuritoimintamallin eri osa-alueiden toimivuutta, sisältöjä sekä niihin liittyviä tekijöitä. Haastatteluiden mukaan malli sisältää laajasti ja monipuolisesti vaihtoehtoja toiminnoiksi. Näin jokaisen on helppo löytää niistä omansa ja osallistuminen mahdollistuu mahdollisimman monelle. Yhtenä pääkohtana mallin arvioinneissa nousi esille mallin mukaisen toiminnan rahoitus, johon pohdittiin eri mahdollisuuksia. Myös kulttuuritoiminnan liian jyrkän rajaamisen todettiin olevan tarpeetonta. Lisäksi haastattelut tuottivat lisäideoita toimintaan sekä tietoa osallistumisesta estävistä ja edistävästä tekijöistä.

Asiasanat: ikäihminen, kulttuuritoiminta, toimintamalli

Abstract

The aim of the thesis was to create an activity model for the cultural activities of the elderly. The activity model includes ideas of the contents of the activities, different partners involved and the facilities and personnel required for the implementation. The main idea in the cultural activity is the activities provided for the elderly and the role the elderly themselves play in them. According to this idea, the elderly are not only the object of the cultural services offered to them but they are also involved in the planning and implementation of the activities.

The planned cultural activity model was influenced by other models used on producing culture whose features were used as the basis of the model when applicable. In addition to the different activity models, literature dealing with factors influencing the studying and hobbies of the elderly was examined.

As the research of this work the activity model was evaluated by actors in the fields of culture or elderly care, as well as the elderly themselves in the chosen target municipality Kalvola. The purpose of the interviews was to clarify the functionality, content and elements of the different areas related to the cultural activity model. The results of the interviews show that the model includes a wide and versatile variety of activities. Thus finding a meaningful alternative for everyone is easier. One of the main issues that came up in the interviews was the financing of the activities described in the model. Different financing possibilities were considered. It was also stated that limiting the cultural activities too strictly is unnecessary. The interviews also provided additional ideas for the activities as well as information about the factors preventing and supporting the participation of the elderly.

Keywords: elderly person, cultural activities, activity model

1 Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille

Kulttuurilla todetaan monessa yhteydessä olevan vaikutusta hyvinvointiin, niin yksilöiden kuin yhteiskunnan tasolla. Ikäihmisten hyvinvoinnin edistäminen on lähtökohtana tässä työssä kehitettävälle kulttuuritoimintamallille. Pääpaino hyvinvoinnin tuottamisessa on toimintamallissa yksilötasolla ja vaikutukset yhteiskuntaan näkyvät lähinnä yksilöiden hyvinvoinnin kautta. Niin toimijoiden rooleihin kuin hyvinvointi -käsitteeseenkin liittyy kuitenkin paljon avoimia kysymyksiä, kun ajatellaan kulttuurin merkityksiä hyvinvoinnin tuottajana. Kulttuuripalveluiden tarjoamista kaikille yhteiskunnan kustannuksella – koulutus-, sosiaali- ja terveystalveluiden tapaan – voi perustella sosiaalisten haittojen minimoimisella. (Wilenius 2004, 69.)

Minkkisen, Pääkkösen ja Liikkasen Kulttuuri- ja liikuntaharrastukset 1991 ja 1999 -tutkimuksen (2001, 5) mukaan yli 65 -vuotiaista lähes 20 %:lla oli vuonna 1999 jokin luova taideharrastus. Kulttuuriharrastuksia saattoivat olla soittaminen, laulaminen, tanssi tai näytteleminen. Samoin kuvataiteet, video- tai valokuvaus sekä kirjoittaminen ja lukeminen olivat mukana kulttuuriharrastuksissa. Vuoden aikana lähes 60 % oli käynyt lisäksi vähintään yhdessä kulttuuritilaisuudessa. Tutkimuksen perusteella ikäihmisten suosituimpiin kulttuuriharrastuksiin kuuluu edelleen kulttuuritilaisuuksissa käynti. Erilaisia kulttuuritilaisuuksia voivat olla niin elokuvat, teatteri, konsertit, museot ja taidenäyttelyt kuin oopperakin. (Minkkinen, Pääkkönen & Liikkanen 2001, 5-6.)

Luovien taipumusten käyttö on myös ikäihmisten perusoikeus, mikä todetaan jo YK:n ikäihmisiä koskevissa periaatteissa. Näissä periaatteissa todetaan, että ”ikäntyvien ihmisten tulee voida käyttää hyväkseen tilaisuuksia täyteen kykyjensä kehittämiseen.” (Emden & Lampikoski 2001, 5.) Emdenin ja Lampikosken (2001, 22) mukaan luovien aktiviteettien harjoittaminen pitää osaltaan yllä myös hyvinvointia ja arkipätevyyttä. Tämä puolestaan hidastaa toimintakyvyn heikkenemistä ja ylläpitää edellytyksiä asua kotona.

Kiinnostus kulttuuriin ja sen vaikutuksiin hyvinvoinnin edistäjänä on lisääntynyt viime aikoina eri sektoreilla. Kulttuurin vaikutusten tiedostaminen ja arvostaminen on kasvussa. Tämä näkyy muun muassa erilaisissa kulttuuria ja hyvinvointia käsittelevissä seminaareissa ja hankkeissa, joita on viime vuosina ollut runsaasti. Tästä esimerkkeinä ovat hankkeet kuten Terveyttä kulttuurista – Kultur ger hälsa ja Halikon sairaalan Elämyksiä kulttuurista sekä seminaareista Terveyttä kulttuurista - Taide ja kulttuuri käyttöön ennaltaehkäisevänä hoitotyönä Helsingissä vuonna 1999, Hyvinvointia kulttuurista senioreille - Uusia ideoita kulttuuri- ja sosiaalityöhön Lappeenrannassa 2003, Taiteesta terveyttä, kulttuurista kuntoa Mikkeliissä 2004 sekä Turku 2011 - Hyvinvointia kulttuurista - Kultur ger välbefinnande vuonna 2005. Erinäisten seminaarien ja hankkeiden olemassaolo ja määrä jo sinänsä kertoo siitä, että kulttuurin hyvinvointivaikutusten pohtiminen on ajankohtainen ja keskustelua herättävä aihe.

Pitkäaikaista työtä taiteen tekemisen ja kulttuuritoiminnan terveyttä ja hyvinvointia tukevien vaikutusten tunnustamiseksi on tehnyt Terveyttä kulttuurista -hankkeen työryhmä. Terveyttä kulttuurista -hankkeen taustalla on näkemys ihmisen kokonaisvaltaisuudesta. Hankkeen ajatuksena on, että kulttuurin avulla voidaan vaikuttaa ihmisen psyykkiseen, sosiaaliseen ja jopa fyysiseen hyvinvointiin. Pohjoismaisen yhteistyöryhmän kanssa on järjestetty seminaareja ja konferensseja, vaihdettu tietoja tutkimustuloksista, sekä tiedotettu eri maissa toteutetuista onnistuneista projekteista. Näin on edistetty tietoisuutta kulttuurin vaikutusmahdollisuuksista. (Laine-Almi 2003.)

Vuonna 1992 Suomeen levinnyt YK:n Arts in Hospital -hanke johti Terveyttä kulttuurista -työryhmän perustamiseen. Työn painopisteenä on ollut taide- ja kulttuuritoiminnan levittäminen erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon hoitolaitoksiin. Työryhmän toimesta on toteutettu yksittäisiä taideprojekteja, taiteilijavierailuja ja sairaalagallerioita, mutta pitempiaikaiseksi toimintamalliksi kulttuurin ja taiteen vieminen hoitolaitoksiin ei ole vielä juurtunut. Terveyttä kulttuurista -verkoston työ on synnyttänyt myös muita projekteja sekä käynnistänyt taiteen, kulttuurin ja ympäristön terveysvaikutuksia käsittelevän KOE! -lehden toimittamisen. Arts in Hospital -hankkeen teemaa tutkii myös Hanna-Liisa Liikasen väitöskirja Taide kohtaa elämän - Arts in Hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Tällä hetkellä Terveyttä kulttuurista -verkoston kehittämistyö ei jatkorahoituksen puuttuessa ole käynnissä. Valtioneuvoston 13.3.2003 antama periaatepäätös Taide- ja taiteilijapoliittisesta ohjelmasta tunnustaa kuitenkin Terveyttä kulttuurista -toiminnan hyödyllisyyden ja kehittämistyön tarpeen jatkossakin. (Liikanen 2005.)

Kulttuurin hyvinvoinnille ja terveydelle tuomat hyödyt käyvät ilmi myös ruotsalaisen Lars-Olov Bygrenin laajasta tutkimuksesta, jossa

haastateltiin 12 000 eri-ikäistä ruotsalaista heidän kulttuuritottumuksistaan ja elämäntavoistaan kerran vuodessa yhdeksän vuoden ajan. Tutkimustulosten mukaan kulttuuritapahtumiin osallistuneet elivät pidempään ja terveempinä. (Laine-Almi 2003.) Tulokset osoittavat, että suurin terveysvaikutus on sellaisilla kulttuuriharrastuksilla, joissa ihminen on katsojana tai kuuntelijana. Parhaimman terveyshyödyn tuottivat museokäynnit ja seuraavaksi parhaan konsertit, sitten elokuvat, taidenäyttelyt ja urheilutapahtumat. Tuloksien mukaan kulttuuria harrastamattomilla oli jopa 57 % suurempi riski kuolla ennenaikaisesti verrattuna aktiivisesti kulttuuria harrastaviin. (Urjanheimo 2004.)

Tulokset osoittavat myös, että kulttuuriin osallistuminen luo sosiaalisia yhteyksiä, joiden kautta elämän laatu paranee. Harrastustoiminnassa syntyvien verkostojen avulla ihmisten sosiaalinen pääoma lisääntyy, kun tutustutaan muihin ihmisiin, kuulutaan joukkoon, ollaan osa yhteisöä. Yhdessä tekeminen ja erityisesti elämysten kokeminen yhdessä lisäävät hyvinvointia. Terveystieteiden edistämisen kannalta kulttuuriharrastuksen aloittaminen ei myöskään koskaan ole liian myöhäistä. Kulttuurin tuottamat terveysvaikutukset kuitenkin häviävät, mikäli harrastus lopetetaan. (Urjanheimo 2004.)

Tutkimukseen liittyneet terveystarkastukset ja niissä suoritettut kliiniset kokeet puolestaan osoittavat kulttuurin vaikutukset terveyteen. Verenpainetta ja stressihormonien tasoa alentamalla kulttuuri vähentää sydän- ja verisuonitauteja. Kulttuurin vaikutukset perustuvat sen tuottamiin elämyksiin; iloittamiseen, yllättymiseen, jopa vihastumiseen. Kulttuuriharrastukset auttavat myös elämän kriisien kohtaamisessa ja ehkäisevät masennusta. (Urjanheimo 2004.)

1.1 Tavoitteet ja rajaus

Opinnäytetyön tavoitteena on suunnitella toimintamalli ikäihmisten kulttuuritoiminnalle. Pyrkimyksenä on kehittää kulttuuritoimintamalli, joka sisältää tiedot toiminnan sisällöistä, eri yhteistyökumppaneista ja mukana olevista toimijoista, toiminnan vaatimista tiloista sekä toteuttamiseen vaadittavasta henkilökunnasta. Ikäihmisille kulttuuripalveluita tuottavan toimintamallin suunnittelu pohjautuu muihin toimintamalleihin, hankkeisiin ja toimintoihin, joista on löytynyt malliin sopivia ominaisuuksia. Suunnitelmien taustalla on myös muu jo olemassa oleva tieto ikäihmisistä, heidän kulttuuritoiminnastaan ja kulttuurin vaikutuksista hyvinvointiin sekä Ikitoimi -hankkeelle aiemmin toteutetun kulttuurikartoitusprojektin tulokset. Toimintamallia arvioivat kohdekunnaksi valitussa Kalvolan kunnassa toimija kulttuurialalta ja vanhustyön parista sekä kunnassa asuvat ikäihmiset. Arvioiden avulla selvitetään, miten mallista voidaan tehdä toimivampi sekä paremmin ikäihmisten tarpeita vastaava.

Opinnäytetyö sisältää ikäihmisten kulttuuritoiminnan toimintamallin suunnittelun, joka toteutetaan keräämällä tutkimustietoa eri lähteistä sekä koostamalla se kulttuuritoimintamalliksi. Mallin suunnittelu on opinnäytetyön päätehtävä. Alatehtävänä on selvittää miten malli toimisi Kalvolassa. Opinnäytetyön ensimmäinen tutkimusosio ja aineisto muodostuvat muiden, jo toiminnassa olevien toimintamallien tutkimisesta. Muista toimintamalleista, hankkeista ja toiminnoista poimitaan hyviä elementtejä, joita sovelletaan ikäihmisten kulttuuritoimintamallin suunnitteluun ja ideointiin. Koottuja piirteitä tarkastellen nostetaan esille asioita, jotka ovat tärkeitä myös ikäihmisten kulttuuritoimintamallin kannalta. Näitä tietoja hyödyntäen muodostetaan suunnitelma ikäihmisten kulttuuritoimintamallista.

Opinnäytetyön toinen aineisto koostuu ikäihmisten kulttuuritoimintamallista haastatteluiden avulla kerättävästä tiedosta. Suunniteltu toimintamalli esitellään Kalvolan kunnan toimijoille, jotka arvioivat mallin eri osioita ja käyttökelpoisuutta Kalvolan näkökulmasta. Näiden haastatteluiden avulla saadaan tietoa tekijöistä, jotka liittyvät mallin konkretisointiin tietyssä kunnassa.

Opinnäytetyön tehtävänä on etsiä vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Millaista toimintaa ikäihmisten kulttuuritoimintamalli voi sisältää ja mitä eri elementtejä sen suunnittelussa on otettava huomioon? Millaisella toimintamallilla voidaan edistää kulttuuripalveluiden järjestämistä ja tuottamista ikäihmisille? Kuinka käyttökelpoisena ikäihmisten kulttuuritoimintamalli nähdään Kalvolassa? Opinnäytetyöhön ei kuulu mallin toimintojen testaaminen käytännössä tai mallinmukaisen toiminnan toteuttamisesta huolehtiminen.

Ikitoimi -hankkeen tavoitteena opinnäytetyölle on tiedon saaminen ja tuottaminen niin kulttuurin merkityksestä ikääntyville kuin erilaisista tavoista ja mahdollisuuksista järjestää kulttuuritoimintaa ikäihmisille. Lisäksi tavoitteena on mallin tuottaminen ikäihmisille suunnatun kulttuuritoiminnan järjestämisestä ja sisällöistä Kalvolan kunnassa. Tietoa kulttuuritoiminnan järjestämisestä ikäihmisille pyritään tuottamaan niin, että sitä voidaan käyttää ja esitellä hankkeen luomalla palvelumallitarjottimella. (P. Rantamaa, henkilökohtainen tiedonanto 15.3.2005.)

1.2 Kulttuuri ja kulttuuritoiminta

Kulttuuri voidaan käsittää monella eri tavalla. Määritelmien rajat eivät aina ole selviä eivätkä yhdenmukaisia, mutta niiden osia yhdistelemällä voidaan luoda käsitys siitä, mitä kulttuuri ja kulttuuritoiminta voivat olla. Tässä työssä käytetty kulttuuri -käsite on koostettu eri yhteyksissä esiintyvien kulttuuri -määritelmien osista.

Wilenius (2004, 54–55) lähtee liikkeelle siitä toteamuksesta, että kulttuuri on käsitteenä monimutkainen. Sen määrittelemisen on toisaalta helppoa, toisaalta äärimmäisen vaikeaa. Helpoksi määrittelemisen tekee se, että jokaisella on oma käsityksensä siitä, mitä kulttuurilla ymmärretään. Käsitteen täsmällinen määrittely on kuitenkin vaikeampaa. Kulttuuri on hyvin laaja ja hahmottamaton kenttä, jolla voi olla useita erilaisia sosiaalisia rooleja. Roolit voivat vaihdella sen mukaan, millaisia ilmiöitä kulttuurin piiriin katsotaan kuuluvan tai minkä yhteiskunnan osa-alueiden kanssa ilmiöt ovat vuorovaikutuksessa.

Kulttuurin määrittelemisen ongelma on esillä useissa yhteyksissä. Euroopan neuvoston raportissa on päädytty jakamaan se kolmeen eri laajuiseen määritelmään. Määritelmä A kattaa lähinnä ihmisten perusoikeudet, elämänmuodot, arvot ja perinteet. Määritelmä B puolestaan painottuu kulttuuriteollisuuteen, joukkotuotantoon ja markkinointiin. Määritelmä C on enemmän taide- ja perinneperustainen. Se on edellisiä suppeampi, ja siihen kuuluu taiteellinen luova työ ja sen tekijät sekä niin sanottu ”korkeakulttuuri”. Lisäksi tähän määritelmään sisällytetään korkeakulttuurin luoman kulttuurisen perinnön ylläpito ja välittäminen erityisesti erilaisten kulttuuripalvelujärjestelmien, taide- ja kulttuurilaitoksien kautta. (Heiskanen, Kangas & Mitchell 2002, 21–23.)

Myös Wileniuksen (2004, 55) mukaan kulttuuri ymmärretään pääpiirteittäin kolmella eri tavalla. Kulttuuri on ”kaikkea tätä elämää”, keskeinen osa niin ihmisen arkea kuin juhlaakin, ja sitä mille annamme merkityksiä. Kulttuuri voidaan nähdä myös tuotteena, jolloin se voi olla esitettyä kulttuuria, esine tai jokin tapahtuma. Monelle kulttuuri tarkoittaa kuitenkin ennen kaikkea korkeakulttuuria, joka ymmärretään lähinnä taiteena. (Wilenius 2004, 55.) Kulttuurin määritelmät voivat vaihdella ”jokamiehen ooppera-, baletti- ja konserttimielikuvista yhteiskuntatieteilijöiden elämäntapamääritelmiin”, kuten Puurula (1998, 6) asian ilmaisee. Opinnäytetyössä parhaiten pätee kuitenkin Heiskanen, Kankaan ja Mitchellin määritelmä C sekä Wileniuksen kolmas määritelmä, jolloin kulttuuri voidaan nähdä eri taidemuotojen tuottamisena ja vastaanottamisena.

Myös muiden lähteiden kulttuurimääritelmistä löytyy ikäihmisten toimintamalliin soveltuvia piirteitä. Tietosanakirjamääritelmän mukaan kulttuuria ovat ihmisen toiminta ja saavutukset muun muassa taiteessa, joka nähdään henkisenä kulttuurina (Nykysuomen tietosanakirja 3 1993, 838). Suomen laissa kulttuuritoiminnalla tarkoitetaan taiteen harjoittamista ja harrastamista, taidepalvelusten tarjontaa ja käyttöä sekä paikallisen kulttuuriperinteen vaalimista ja edistämistä. Lain mukaiseen niin sanottuun yleiseen kulttuuritoimeen sisältyvät myös kulttuuritalojen, -keskusten ja muiden esitys-, harrastus- ja työskentelytilojen ylläpitäminen sekä kotiseutu- ja kulttuuriesitysten, -tapahtumien, -kilpailujen ja -kurssien järjestäminen. Olennaisesti yleiseen kulttuuritoi-

meen kuuluu lisäksi paikkakunnan kulttuuritapahtumista tiedottaminen ja markkinointi sekä teatteri-, konsertti- ja muiden kulttuurimatkojen järjestäminen muille paikkakunnille. (Karttunen 2003, 11&35.) Kulttuuritoiminnan käsikirjassa Kukkasmäki puolestaan määrittelee kulttuurin käsittävän taiteen ja taideharrastusten lisäksi median, sivistystyön koko laajuudessaan, kotiseututyön, kirjastot sekä kulttuurintutkimuksen. Kulttuuri voidaan ajatella myös elämäntapana, joka kattaa laajasti koko elämän eri osa-alueineen. (Kukkasmäki 1998, 11.)

Kulttuuritoimintaan katsotaan tässä työssä kuuluvan ennen kaikkea taiteellinen ja luova toiminta, ei niinkään ihmisten arkipäivän kulttuuri. Hanna-Liisa Liikasen (Pitkälä, Routasalo & Blomqvist 2004, 11) käyttämä käsite taide- ja kulttuuritoiminta soveltuisi hyvin kuvaamaan ikäihmisten kulttuuritoimintamallin sisältämää toimintaa. Malliin sisältyviksi kulttuuritoiminnoiksi on valittu musiikki, teatteri, kirjallisuus ja sanataide, kuvataide, kädentaidot sekä elokuvat. Kulttuuritoiminnan mallissa painottuvat pääasiassa Puurulan (1998, 6-7) määrittelemät perinteiset kulttuurin alueet, kuten kuvataiteet, teatteri ja musiikki, eivät niinkään kulttuuriteollisuuteen luettavat toiminnot, kuten teollinen muotoilu tai kustannus- ja painotoiminta.

1.3 Kulttuurin yhteiskunnallinen merkitys

Kulttuuritoiminnan hyötyjä voidaan tarkastella laajasti yhteiskunnan näkökulmasta. Ihmisten vapaa-ajasta suuri osa liittyy kulttuuritoimintaan, ja sen yksityiselle henkilölle tuottaman hyödyn katsotaan välittyvän koko yhteiskuntaan. Valtion kulttuuritoimintaryhmä on mietinnössään todennut elinvoimaisen, kansallisen taide-elämän tukevan omalta osaltaan yhteiskunnan kehittämistä. Taide-elämän, joka perustuu laajojen kansalaispiirien harjoittamaan kulttuuritoimintaan, katsotaan myös parantavan elämisen laatua yleensä. (Kukkasmäki 1998, 65.)

Kulttuuriosaamisen kehittämiseen pitäisi panostaa yhtäläillä kuin teknologian kehittämiseen. Luovan hyvinvointiyhteiskunnan toteutuminen edellyttää pitkäjänteistä ja monialaista yhteistyötä. Wileniuksen (2004, 68) mukaan olennaista olisi luoda Tekesin eli Teknologian tutkimuskeskuksen kaltainen Kukes, Kulttuurin edistämiskeskus. Kulttuuri toimii hyvinvoinnin tuottajana luomalla merkityksiä, joiden avulla ihminen voi viettää hyvää elämää. Yhteiskunnan tehtävänä on luoda mahdollisimman hyvät edellytykset luovuudelle ja luovalle toiminnalle, ja mahdollistaa näin merkityksien syntyminen. (Wilenius 2004, 68.) Yhteiskunnan toimenpitein tuettavaksi kansalaisten toimintamuodoksi on määritelty kulttuuritoiminta, taiteen harjoittaminen ja harrastaminen sekä paikallisen perinteen edistäminen ja vaaliminen (Kukkasmäki 1998, 65), joten ainakin näissä yhteyksissä yhteiskunnalla on mahdollisuus luovuuden synnyttämiseen ja merkitysten luomiseen.

Päävastuu kansalaisten kulttuuritoiminnasta on Suomessa kuitenkin kunnilla, valtion vastatessa ammattitaiteen kehittämisestä. Lainsäädännöt kulttuuritoiminnan järjestämisestä ovat muuttuneet viime vuosikymmenien aikana. Samoin kuntien kulttuuritoiminnan tutkimus ja tilastointi ovat vaihdelleet suuresti eri ajanjaksoina 1970-luvulta tähän päivään. Kiinnostus kuntien kulttuuritoiminnan tutkimiseen on vähentynyt eikä sitä ole juuri tutkittu viimeisen kymmenen vuoden aikana, vaikka siinä on tapahtunut muutoksia niin talouden, hallinnon, henkilöstön, toimintamuotojen kuin sisällönkin kohdalla. Nyt 2000-luvun alussa tarve tutkimukselle ja tilastoinnille on kasvanut, ja tutkimuksia on tehty Opetusministeriön tarpeisiin. (Karttunen 2003, 11.)

Kulttuuri nähdään yhä enemmän myös paikallisena voimavarana, ja sen merkityksiä alueen ulkoiseen kuvaan ja menestymisen edellytysten luomiseen painotetaan niin maakuntien kuin erikokoisten paikkakuntienkin kehittämisstrategioissa yhä enenevässä määrin. Kulttuurin ja taiteen hyödyntämisellä on yhä suurempi rooli paikkakuntien imagon luoja ja kilpailukyvyyn edistäjänä. (Wilenius 2004, 112.)

Aikojen myötä muuttuneiden kulttuuripoliittisten lakien pohjana on niin sanotun Arvo Salon kulttuurikomitean vuonna 1974 laatima mietintö. Mietinnössä katsottiin kulttuuripoliitiikan koskevan taiteen tuotantoa, kulttuuripalvelujen vastaanottamista ja omaehtoista luovaa toimintaa. (Kukkasmäki 1998, 15.) Mietinnössä määritellyistä tavoitteista voi ottaa mallia myös tässä yhteydessä. Tavoitteeksi määriteltiin muun muassa henkisten ja aineellisten edellytysten turvaaminen taiteen tuotannossa sekä yhteiskunnan jäsenten oikeuden ja mahdollisuuden turvaaminen omaehtoiseen luovaan toimintaan. Tavoitteissa korostettiin myös yhteiskunnan jäsenten tasa-arvon toteuttamista kulttuuripalvelujen vastaanottajina. (Kukkasmäki 1998, 16–17.) Näiden tavoitteiden heijastuminen suunniteltavaan kulttuuritoimintamalliin näkyy siinä, että malliin pohjautuvalla toiminnalla pyritään mahdollistamaan ja turvaamaan edellytykset ikäihmisten luovaan toimintaan. Suhteessa yhteiskunnan tasa-arvoon oletuksena on, etteivät ikäihmiset ole tasa-arvoisessa asemassa muihin ikäryhmiin nähden. Ikäihmisille suunnatulla toiminnalla tasa-arvoisuutta pyritään lisäämään.

1.4 Ikäihmiset

Vanha, vanhempi, vanhus – vai varttunut, seniori, ikäihminen? Ikä ja ikääntyminen ovat monimuotoisia käsitteitä ja niitä kuvaamaan käytetään useita erilaisia nimityksiä. Puhutaan vanhuksista, ikääntyneistä, ikäihmisistä, iäkkäistä ihmisistä, eläkeläisistä, senioreista, veteraaneista, 60 plus -ikäkaudesta ja kolmannesta ikäkaudesta. (Emden & Lampikoski 2001, 15.) Kronsin mukaan kyse on kuitenkin yksinkertaisesti

elämänvaiheesta, jossa ”pitempi osa elämää on menossa kuin tulossa” (Krons 2003, 11).

Ikäihmiset ovat varsin heterogeeninen joukko, mikä todetaan useassa yhteydessä (mm. Emden & Lampikoski 2001, 39). Ikäihmisten joukkoon mahtuu paljon eri-ikäisiä ja hyvin erikuntoisia ihmisiä, eivätkä ikä ja terveys ole välttämättä suoraan verrannollisia keskenään. Siirtyminen ikäkaudesta toiseen on hyvin yksilöllistä. Airaksinen (2002, 44) korostaa, ettei keski-ikä ja vanhuuden välillä ole selvää rajaa. Vanhaksi ei tulla yhdessä yössä, ja on mahdoton määritellä missä iässä siirtymä on ajankohtainen. (Airaksinen 2002, 44.)

Dunderfeltin elämäntutkimuksen mukaan 60 -vuotias ei ole vanhus. Ikäkautta 60–65 -vuotiaasta eteenpäin kutsutaan kypsyyden ikävaiheeksi. Pidentyneen eliniän ja erinomaisten terveydenhoitomahdollisuuksien ansiosta länsimaissa elävä, kuusissakymmenissä oleva ihminen voi vielä tuntea olevansa hyvissä voimissa. (Dunderfelt 1999, 203.) Kronologinen ikä ei aina välttämättä paljasta ”todellista ikääntymistä”. Osa vanhemmista ihmisistä saattaa säilyttää fyysiset ja psyykkiset kykynsä aktiivisina pidempään kuin toiset. Ikääntymisen rajaa voidaan tällöin hahmotella myös ihmisen toimintakyvyn ja fyysis-psyykkisten ominaisuuksien muuttumisen kautta. (Emden & Lampikoski 2001, 16–17.) Muun muassa Sosiaali- ja terveysministeriössä vanhuuden alkamiseksi arvioidaan 75 vuotta, jolloin tarve erilaisiin tukipalveluihin alkaa yleensä voimakkaasti kasvaa. (Krons 2003, 17–18.)

Työelämän näkökulmasta, muun muassa Kansallisen ikäohjelman määritelmien mukaan yli 45-vuotiaita tarkastellaan ikääntyvinä ja yli 55-vuotiaita ikääntyneinä. (Sallila 2000, 11.) Marinin ja Hakosen (2003, 14) mukaan taas tilastollisesti katsottuna vanhusväestöön katsotaan kuuluvan yli 65 -vuotiaat. Usein ikäihmiseksi kutsutaan ihmistä, joka on saavuttanut eläkeiän. Eläkeiät ja eläkkeelle jääminen vaihtelevat kuitenkin suuresti, joten tässäkin kohtaa tarkkojen kronologisten ikärajojen määrittely on vaikeaa. Kuten Krons toteaa, ”yksi siivoaa kirjoituspöytänsä jo 56 -vuotiaana, toinen sinnittelee 67 ikävuoteen asti”. Keskimääräisesti eläkkeellejäämisikä Suomessa on vuoden 2002 tietojen perusteella 59 vuotta, mikä on myös tutkitusti enemmistölle mieluisin ikä eläkkeelle jäämiseen. Tulevaisuudessa eläkeikää pyritään nostamaan.

Tässä työssä ikäihmisillä tarkoitetaan eläkkeelle jääneitä henkilöitä, joiden voi edellä kerrotun keskimääräisen eläkkeellejäämisiän perusteella olettaa olevan yli 58 -vuotiaita. Kronologisella ikämäärittelyllä ei sinänsä ole tässä työssä merkitystä, sillä ikä ja toimintakyky eivät aina kulje käsi kädessä. Toimintamallia suunniteltaessa on kuitenkin ensisijaisesti ajateltu ikäihmisiä, jotka pystyvät osallistumaan toimintaan oma-aloitteisesti ja itsenäisesti.

2 Kulttuuritoiminnan malliin vaikuttavat tekijät

Ikäihmisille suunnatun toimintamallin suunnittelu perustuu tietoihin ikäihmisten opiskeluun ja harrastamiseen vaikuttavista tekijöistä sekä muualla toteutetuista melko laajoista toimintamalleista, joista on löytynyt suunnitellulle kulttuuritoimintamallille hyödyllisiä piirteitä. Tässä luvussa esitellään ikäihmisten opiskelun ja harrastamisen tavoitteita, motiiveja, esteitä ja muita piirteitä sekä niiden vaikutuksia ikäihmisten elämään. Opiskelu ja harrastaminen ovat kulttuurin lailla elämän merkitykselliseksi kokemiseen vaikuttavia tekijöitä. Kaikki nämä toiminnot antavat mahdollisuuden itsensä toteuttamiseen ja vuorovaikutukseen lisäten virkeyttä ja elämäniloa.

Opiskeluun ja harrastamiseen liittyvien aiheiden esittelyn jälkeen esitellään toimintamalleja, hankkeita ja toimintoja, jotka tukevat ikäihmisten toimintamallin suunnittelua ja siinä tehtäviä ratkaisuja. Mallit ovat niin kulttuurin alueelta, kuin myös muilta soveltuvilta toimintalueilta. Esitellyt toiminnot ja niiden olemassaolo vahvistavat myös sitä oletusta, että ikäihmisten kulttuuritoiminnalle on tarvetta.

2.1 Ikäihmisten opiskelu ja harrastaminen

Eläkeikäisten opiskelun merkitys ymmärretään edelleen usein kapeasti ja yksipuolisesti, vaikka sillä on yhteyksiä niin vapaaseen sivistystyöhön, kulttuuri- ja taideharrastuksiin kuin yliopistoelämäänkin (Sallila 2000, 9). UNESCO:n Hampurissa 1997 pidetyn viidennen aikuiskasvatuksen maailmankonferenssin julistuksessa todetaan: ”Maailmassa on vanhempia ihmisiä suhteessa koko väestöön enemmän kuin koskaan aikaisemmin, ja heidän osuutensa kasvaa edelleen. Näillä varttuneilla ihmisillä on paljon annettavaa yhteiskunnalliseen kehitykseen. Sen takia on tärkeää, että heille turvataan tasa-arvoinen mahdollisuus oppi-

miseen heille sopivilla tavoilla. Heidän taitonsa ja kykynsä on tunnus-tettava ja niitä on voitava hyödyntää.” (Sallila 2000, 7.)

Vaikka työelämän päättymisen tuo lisää mahdollisuuksia toimimiseen myös yhteiskunnallisissa tehtävissä, jäävät ikäihmisten osaaminen, tiedot ja taidot usein hyödyntämättä. He voisivat hyvinkin olla mukana opetuksessa sekä opiskelu- ja harrastustoiminnan suunnittelussa. Nyt ikäihmiset ovat kuitenkin pääasiassa kohderyhmänä nuoremmille opettajille ja ohjaajille, jotka suunnittelevat heille toimintaa. Ikäihmisten ollessa suunnittelussa aktiivisesti mukana, tulisivat heidän toiveensa ja kiinnostuksen kohteensa parhaiten esille. Samoin he voisivat toimia opettajina niin ikäihmisten kuin muidenkin ryhmien toiminnassa. (Koponen, Pohjolainen, Ruth & Sihvola 1994, 23.)

UNESCO on aikuiskasvatusta käsittelevässä julistuksessaan esittänyt tavoitteita myös iäkkäiden henkilöiden aikuiskasvatukselle, senioripe-dagogiikalle. Nämä tavoitteet sisältävät muun muassa vapaa-ajan taitojen hankkimisen, fyysisten ja henkisten kykyjen sekä terveyden vaa-limisen, elämän tarkoituksen löytämisen sekä yhteiskunnalliseen elämään osallistumisen edistämistä. Tavoitteet voidaan kuitenkin tiivistää yhteen, jolloin pyrkimyksenä on lisätä seniorikansalaisten hyvinvoinnin resursseja ja niiden tuntemusta sekä edistää mielekkään sosiaalisen roolin löytymistä ja yhteiskunnallisen aktiivisuuden säilymistä. Eläkkeelle jääminen lisää vapautta ja mahdollisuuksia, josta toiset iloitsevat, mutta johon toisilla on vaikeuksia sopeutua. Pääseminen uusien asioiden pariin tuo sisältöä elämään ja luo tunteen omasta tarpeellisuudesta. (Koponen ym. 1994, 19–23.)

Erään vanhustyön koulutusryhmän mietinnön perusteella ikäihmisten tarve ja oikeus osallistua koulutukseen nousee neljästä koulutuspolitiikan tavoitteesta. Näitä tavoitteita ovat tasa-arvon lisääminen, yhteiskunnan jäsenten demokraattisten toiminta- ja vaikutusmahdollisuuksien lisääminen, hyvinvoinnin ja elämänlaadun parantaminen sekä kansojen keskinäisen yhteisymmärryksen ja rauhan edistäminen. Demokratian edistäminen ikäihmisten koulutuksessa merkitsee valmiuksien kehittämistä siihen, että ikäihmiset pystyvät osallistumaan päätöksentekoon ja vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin. Työskentelytapoja kehittämällä pyritään edistämään ikäihmisten omatoimisuutta ja aktiivisuutta myös koulutuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistumisessa. (Koponen ym. 1994, 17.)

2.1.1 Ikäihmiset oppijoina

Ikäihmisten ohjaaminen ja opettaminen ei sinällään eroa muiden aikuisten ohjaamisesta, kuten eivät myöskään toiminnan muodot. Aikui-

selle on opiskelussa tärkeää sen mielekkyys ja kiinnostavuus sekä päättäminen itse siihen liittyvistä asioista. Ikäihmisten kohdalla on otettava huomioon iän mukanaan tuomat muutokset, kuten aistien heikkeneminen ja yleinen toimintojen hidastuminen. Ikäihmisten opettamiseen liittyviä erityisvaatimuksia ovat selkeys, kuuluminen, näkyminen ja rauhallinen tahti. Myös opetusvälineiden käytössä on otettava huomioon tiettyjä seikkoja, samoin ryhmän toimintaan ja ryhmädynamiikkaan liittyvillä tekijöillä on suuri merkitys. Vaikka usein korostetaan erikäisten ihmisten vuorovaikutuksen tärkeyttä, voi ikäihmisille olla toiminnan kannalta helpompaa, jos ryhmässä mukana olevat ovat suurin piirtein saman ikäisiä. Näin toiminta voidaan järjestää heidän rytminsä ja muiden edellytystensä mukaan. (Koponen ym. 1994, 51–52&55.)

Ikäihmisten opiskelun yhteydessä on havaittu, että ikäimisiä kiinnostavat aiheet liittyvät eläkkeelle jäämiseen ja vanhenemiseen. Myös mahdollisuuksista vaikuttaa omiin asioihin, ollaan kiinnostuneita. Opiskelu tuottaa mielihyvää ja onnistumisen kokemuksia. Se myös avartaa omaa maailmankuvaa, pitää aivot vireinä ja toiminnassa sekä auttaa luomaan uusia ihmissuhteita. Opiskelu sinänsä kuuluu kulttuuriin, mutta ikäihmiset ovat opiskelussaan usein myös kiinnostuneita kulttuuriaineista ja kulttuurin tekemisestä. Ikäihmiset opiskelevat paljon kieliä, eri maiden kulttuuria, sukututkimusta ja ihmissuhdetaitoja sekä taideaineita ja kädentaitoja. (Porio & Porio 1995, 247.)

Ikääntyvän oppijan vahvuuksia ovat motivaatio ja elämäkokemus. Jo olemassa oleva kokemustietovaranto on apuna uuden oppimisessa. Sen yhdistyminen motivaatioon luo edellytykset syvälliselle pohtimiselle ja merkitysten etsimiselle oppimisen yhteydessä. (Sallila 2000, 10.) Opiskelumotiivit nousevat joko välineellisistä tavoitteista, jolloin opiskelulla pyritään johonkin päämäärään tai motivaation voi synnyttää itse oppimistapahtumassa koettu myönteinen elämys. Pääpaino oppimistapahtumaan keskittyvissä motiiveissa voi olla joko sosiaalisessa kanssakäymisessä tai itsensä kehittämisessä ja sitä kautta elämän syvällisessä ymmärtämisessä. (Koponen ym.1994, 16–17.)

Se, mitä ikääntyvältä oppijalta kuitenkin puuttuu, on uskoa omiin oppimiskykyihin. Usein myös tieto siitä miten opiskellaan, on vähäistä. (Sallila 2000, 10.) Esteinä ikäihmisten osallistumiselle voivat olla lisäksi pelko epäonnistumisesta tai kielteiset asenteet ja huonot kokemukset vastaavasta toiminnasta. Osallistumista voivat rajoittaa myös ajan puute, muut velvollisuudet, sairaudet, huonot kulkuyhteydet, vähäinen koulutustarjonta tai tiedon puuttuminen. (Koponen ym. 1994, 47.)

Ikäihmisten osallistumisen edellytyksenä on usein sopiva aika ja paikka. Heille suunnatussa toiminnassa pyritään huomioimaan se, että toiminta tapahtuu pääasiassa päiväsaikaan. Ikäihmiset eivät mielellään

liiku iltaisin, jolloin rajoittavia tekijöitä ovat muun muassa väsymys ja pimeys sekä talvisin liukkaus. Usein kulkeminen ja kuljetukset ovat ratkaisevia tekijöitä ikäihmisten osallistumisessa. Monissa pienissä kunnissa syrjäisemmiltä seuduilta on hankala päästä toimintojen pariin huonojen kulkuyhteyksien vuoksi. Sen myötä kynnys osallistumiseen nousee ja mahdollisuudet toimintaan vähenevät. (Kuusela 2005.)

Ikäihmisten toiminnassa huomioitavana ovat myös liikuntarajoitteet, mikä vaikuttaa muun muassa tilojen valintaan. Tiloissa tärkeää on esteettömän liikkumisen lisäksi kuuluvuus. Toiminnassa huomioitavia seikkoja ovat myös ikäihmisten jaksaminen ja sitä kautta toiminnan kesto. Ikäihmiset osallistuvat heitä kiinnostavaan toimintaan ja ovat yleensäkin suuri kulttuurinkuluttajaryhmä. He saattavat olla hyvinkin aktiivisia ja toimeliaita, mutta vanhempien ikäihmisten kohdalla aktiivisuus voi vähentyä sairastavuuden tai liikuntarajoitteiden vuoksi. (Kuusela 2005.)

2.1.2 Aikaa luovuuteen ja itsensä toteuttamiseen

Luovuuden ajatellaan usein heikkenevän iän myötä, mikä ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Luovat taidot voivat säilyä tasokkaina vielä hyvin iäkäänäkin. Luovuudelle asetetaan usein myös liian korkeita merkityksiä. Sen ajatellaan vaativan erityistä lahjakkuutta ja rajoittuvan vain harvojen henkilöiden kykyihin. Todellisuudessa luovuudeksi voidaan katsoa kaikki omaperäinen ja ainutkertainen arkielämässä, sellainen tekeminen ja tuotos, joka antaa tekijälleen tyydytyksen ja ilon. Ikääntymisen ei tarvitse vähentää luovuutta missään muodossa. (Emden & Lampikoski 2001, 5.)

Jo useat antiikin ajan vaikuttajat ovat olleet sitä mieltä, että ”Vanhuus on valmis käymään tehtäviin, jotka nuoruus löi laimin siksi, että ne olisivat vieneet liian paljon aikaa” (Koponen, Pohjolainen, Ruth & Sihvola 1994, 16). Ihminen on vanhemmiten erittäin luova ja monet ikäihmiset haluavat tehdä vielä jotain merkittävää. Vanhemmiten suunnitelmien toteuttamiseen on myös enemmän rohkeutta kuin nuorena. Luovuus kumpuaa halusta ilmaista kuka oikeastaan on, mitä elämä on opettanut ja mitä haluaa jättää jälkeensä. Itseilmaisun löytyminen ja luovuus tuottavat iloa, antavat virikkeitä ja luovat uusia ihmissuhteita. Luovuutta voi ilmentää niin puutarhanhoito, käsityöt ja taideaineet kuin liikunta tai ihmissuhteiden hoitaminenkin. (Porio & Porio 1995, 244.)

Taiteen tekemisellä ja käsityöillä on monille terapeutista merkitystä. Taiteen tekemisen tai muun käsillä tekemisen merkitykset ulottuvat läpi koko elämän, ja sen kautta elämä koetaan mielekkäämmäksi. Taiteen välityksellä on mahdollista etsiä paikkaansa maailmassa, ”rakentaa

ja ylläpitää oman yksilöllisyyden ainutkertaista kokemista”. Toiminnan katsotaan myös edistävän mielenrauhan saavuttamista ja eheytymistä. Taidekokemusten vastaanottamisesta ja taideteoksista haetaan ja saadaan voimakkaita, usein tunneperäisiä elämyksiä. Merkittävien vastaanottokokemusten muistot säilyvät, jolloin ne tuottavat iloa myös myöhemmin. (Linko 1998, 51–53&56.)

2.1.3 Elämän merkitykselliseksi kokeminen

Pelkkä viihtyminen ja hyvinvointi eivät riitä tyytyväisyyden kokemiseen. Elämän tunteminen täydeksi vaatii tunteen siitä, että on jollekin tärkeä ja tarpeellinen. Tällöin ihminen elää laadukkaasti, ja usein myös pienet vaivat ja muut puutteet unohtuvat. Elämä pysyy tasapainossa, kun saa auttaa toisia ja tehdä tärkeitä asioita. Se myös ehkäisee turhautumista ja yksinäisyyden kokemista. Elämän tarkoitus syntyy mielekkästä tekemisestä ja luovuudesta sekä tarpeellisuuden tunteesta. Yhdessäolo muiden ihmisten kanssa on tärkeää, sillä antamisen ja saamisen vastavuoroisuus tuo elämäniloa arkeen. (Porio & Porio 1995, 252.)

Myös Sallila (2000, 208) on sitä mieltä, että elämän mielekkyys toteutuu parhaiten, kun ihminen saa toimia osana sosiaalista ja kulttuurista yhteisöä. Ikäihmisellä tulee olla yhtäläinen mahdollisuus vuorovaikutukseen, elämyksiin, harrastamiseen, tietojen ja taitojen hankkimiseen sekä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen kuin muillakin ikäryhmillä. Tämä tulee esille myös elinikäisen oppimisen periaatteissa, joiden mukaan kaikilla tulee olla mahdollisuus kehittää itseään ikään, koulutuspohjaan, varallisuuteen tai asuinpaikkaan katsomatta. Aktiivisen työssäoloajan ollessa ohi, on enemmän aikaa syventyä oman elämän kokonaisvaltaiseen tarkasteluun. Tällöin pitää olla myös mahdollisuus oman halun ja voimien mukaan toteuttaa niitä asioita, joihin aikaisemmin ei ole ollut mahdollisuutta. (Sallila 2000, 208.)

Opiskelun tarkastelu elämäntapa-ajattelun kannalta tuo sille uusia merkityksiä ja sisältöjä. Keskeistä koulutuksessa on kehittyminen ja itsensä toteuttaminen. Tämä elinikäinen prosessi jatkuu läpi elämän aina myöhäisimpään vanhuusikään saakka. (Koponen ym. 1994, 19.) Kun vanhuus jatkuu yhä pidempään, on opiskelussa avain ihmisarvoiseen elämään. Muita avaimia ovat mielekäs tekeminen ja vaikuttamismahdollisuudet. (Sallila 2000, 9.) Suurinta mahdollista luovuutta vaatii kuitenkin vanhenemisen taito. Ihminen on silloin yhtä suuren luovan kasvun edessä kuin lapsena, joutuessaan sopeutumaan ja kestäämään paljon suuria muutoksia lyhyessä ajassa. Vaikka luovuus liitetään usein taiteen tekemiseen, vaatii suurinta luovuutta kuitenkin itse elämäntaito. (Porio & Porio 1995, 244.)

Samat elämän merkitykselliseksi kokemiseen liittyvät teemat pätevät myös kulttuurin kohdalla. Opiskelun ja harrastamisen tavoin kulttuuri synnyttää ja ylläpitää luovuutta. Kulttuuritoiminta tarjoaa mahdollisuuden vuorovaikutukseen ja yhdessä toimimiseen, mikä edesauttaa elämän ilon säilymistä. Samalla toiminta ehkäisee yksinäisyyttä ja toimettomuutta vaikuttaen sitä kautta edelleen hyvinvointiin. Mielen pysyessä virkeänä myös keho jaksaa paremmin. Kuten opiskelussa, voidaan kulttuuritoiminnassa mahdollistaa kehittyminen ja itsensä toteuttaminen. Kehittymisen ei tarvitse aina olla uusien tietojen ja taitojen oppimista, vaan se voi yhtälailla liittyä elämäntaidon kehittymiseen. Kulttuuri voi toimia väylänä luovuuteen ja elämän mielekkääksi kokemiseen. Se voi edesauttaa taitoa vanheta ja tukea sopeutumista vanhenemisen tuomiin muutoksiin luovuuden avulla.

2.2 Esimerkkeinä käytetyt toimintamallit

Toimintamallin suunnittelun pohjaksi on etsitty malleja, joissa korostuu kulttuurialan toiminnan ja hyvinvoinnin välinen yhteys. Malleissa kiinnitetään huomiota monipuolisiin toimintamuotoihin ja niissä on määriteltäviä kohderyhmiä ja sen erityisyyttä. Malleista ilmenee eri toimijatahojen yhteistyö ja ainakin osassa kiinnitetään huomioita ikäihmisten toimijuuteen ja omaan aktiivisuuteen. Tähän yhteyteen on valittu vain muutamia toimintamalleja, mutta mukana voisi olla useita muitakin. Yhden esimerkin laaja-alaisesta mallista tarjoaa jo aiemmin esitelty Terveyttä kulttuurista -hanke.

Tarkasteltavia toimintamalleja ja hankkeita ovat Taideapteekki, Jyväskylän liikuntaklusteri, Kuopion ja Rovaniemen kulttuuripalvelukeskukset, Uusia kompetensseja vanhustyöhön -hanke, Hämeenlinnassa toimiva Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX sekä Hyvinvointia kulttuurista senioreille - luovuutta ja osaamista kolmanteen ikäkauteen -hanke ja Muistojen talo. Toimintamallit kuvataan siitä näkökulmasta, mikä niissä on olennaista mallin suunnittelun kannalta. Olennaisimmat tiedot malleista esitellään myös liitteenä olevassa taulukossa (Liite 1).

2.2.1 Taideapteekki

Taide- ja kulttuuripalvelujen tuottajat sekä hoito- ja palveluyksiköt yhdistävässä Taideapteekki -hankkeessa kehitetään monipuolista taide- ja kulttuurivalikoimaa verkkoon, jossa se on kaikkien saatavilla ”apteekin hyllyllä”. Sivusto toimii eräänlaisena kulttuurialan tietopankkina. Kaikkien saatavilla olevan materiaalin avulla tieto taiteen ja kulttuurin käytöstä hyvinvointia edistävänä menetelmänä lisääntyy yleisesti. Taideapteekissa on mukana useita erityyppisiä taiteilijoita ja taiteilijaryh-

miä eri taiteenaloilta. Taide- ja kulttuuripalvelujen tuottajat sisältävät edustajia muun muassa musiikkiesityksien ja laulun, teatterin, tanssin ja sirkustaiteen sekä kirjallisuuden ja lausunnan parista. (Taideapteekki 2005.)

Taideapteekki yhdistää laajasti kulttuurialan eri toimijoita. Vaikka taideapteekin kautta saatavilla oleva toiminta suuntautuu erilaisiin hoito- ja palveluyksiköihin, voidaan sitä hyödyntää tässä työssä. Kulttuuritoimintamallissa voidaan toimia Taideapteekin tavoin, vieden ja välittäen kulttuuriesityksiä eri ympäristöihin. Taideapteekki voi toimia myös yhteistyökumppanina, jolloin sen tarjoamia palveluja voidaan tilata osaksi toimintaa. Lisäksi hankkeessa mukana olevien taiteilijoiden ja taiteilijaryhmien ohjelmistot antavat ideoita kulttuuritoimintamallin toimintoihin.

2.2.2 Jyväskylän liikuntaklusteri

Liikuntaklusteri -projektin tavoitteena on koota Jyväskylän kaupungin ympärille ikäihmisten liikunnan kehittämiseksi kiinnostunut toimijoiden joukko, ja hyödyntää näin eri alojen osaamista ikääntyvien liikunnassa. (Jyväskylän yliopisto 2000.) Liikuntaklusterin ydinalueita ovat liikuntapalvelukeskus, sosiaali- ja terveystalokeskus sekä ikääntyvien liikuntapalvelut. Näiden alla toimivat muun muassa erityisryhmien liikunnanohjaaja ja liikuntaneuvoja. Ikääntyvien liikuntapalveluihin kuuluu toiminnan suunnittelu, koordinointi sekä yhteistyö ja vastuualueiden jakaminen. Liikuntaklusterissa on mukana eri toimijoita, kuten työväen- ja kansalaisopistot, säätiöt ja kuntoutuslaitokset, seurakunta, kyläyhdistykset ja eläkeläisjärjestöt sekä urheiluseurat, jotka kaikki ovat mukana edistämässä terveyttä ja toimintakykyä. (Rantamaa 2004.)

Jyväskylän liikuntaklusteri verkostoi hyvin yhteen erilaisia toimijoita yhteisen asian taakse. Eri toimialojen monipuolinen hyödyntäminen tuo uusia mahdollisuuksia toiminnan suunnittelemiseen, samoin monia näkökulmia sen toteuttamiseen. Toiminnalla pyritään terveyden ja toimintakyvyn tuottamiseen, ja vaikka toimintakenttä on erilainen kuin kulttuurissa, ovat nämä päämäärät silti samat. Niinpä liikuntaklusteriin liittyvät ideat ovat hyvin sovellettavissa myös kulttuuritoimintamalliin.

2.2.3 Kuopion ja Rovaniemen kulttuuripalvelukeskukset

Kuopion ja Rovaniemen kulttuuripalvelukeskukset ovat kulttuuritoimintaa koordinoivia ja kulttuuripalveluja tuottavia yksiköitä, jotka tekevät yhteistyötä kulttuuritoimintaa edistävien toimijoiden kanssa.

Kulttuuripalvelujen ja -toiminnan yleisten periaatteiden mukaan kaikilla kuntalaisilla on tasavertainen oikeus kulttuuripalveluihin. Kuopion Kulttuuripalvelukeskus on mukana myös Uusia kompetensseja vanhustyöhön -hankkeessa, jota esitellään lähemmin seuraavassa luvussa. (Kuopion kaupunki 2004, Kuopion kulttuuritoimisto 2004, Rovaniemi 2005.) Kulttuuripalvelukeskusten toiminnasta ikäihmisten kulttuuri-toimintaan soveltuvia periaatteita ovat muun muassa mahdollisuuksien luominen, laadukkaiden palvelujen tuottaminen, yhteistyö eri tahojen välillä sekä toimintojen koordinointi.

Rovaniemellä eräänä kulttuuripalvelujen ja -toiminnan periaatteena on erityisesti lasten ja nuorten huomiointi. Siinä kulttuuripalvelukeskus koordinoi ja tekee yhteistyötä eri toimijoiden kanssa lastenkulttuurin alueella. Yhteistyötä tehdään muun muassa omien kulttuurilaitosten, koulutoimen, päivähoidon, kansalaisopiston, kuvataidekoulun ja musiikkiopiston kanssa. Lisäksi suunnitteilla on lasten ja nuorten kulttuuritalo, johon on tarkoitus sijoittaa kulttuuripalvelukeskuksen tilat, työpajoja lapsille, työhuoneita taiteilijoille, esiintymis- ja harjoittelutiloja paikallisille harrastajille sekä näyttelytiloja. (Rovaniemi 2005.) Erityisesti tämä osuus Rovaniemen kulttuuripalvelukeskuksen toiminnassa on olennaista myös kulttuuritoimintamallin kannalta. Muuttamalla kohderyhmä ikäihmisiksi voidaan edellinen kuvaus liittää suoraan kuvaamaan toimintamallin toimintaa.

2.2.4 Uusia kompetensseja vanhustyöhön -hanke

Uusia kompetensseja vanhustyöhön on Kuopion kulttuuritoimen sekä sosiaali- ja terveystoimen kotihoidon ja vanhustyön yksikön toteuttama kehittämishanke. Kulttuuritoimintojen vaikuttavuus niin yksilöön kuin yhteisöön tunnistetaan jo Kuopion vanhuspoliittisessa ohjelmassa. Identiteetti ja kulttuuriset tarpeet muuttuvat ajan mittaan, mutta kulttuurin ja taiteen eheyttävän vaikutuksen todetaan kestävän läpi elämän. Kulttuuripalvelujen alueella iäkkäiden ihmisten joukko muodostaa kaiken aikaa kasvavan ja merkittävän kuluttajaryhmän. Aktiivisten, kulttuuripalveluiden käyttöön tottuneiden ikäihmisten määrä kasvaa huomattavasti jo lähitulevaisuudessa. Sen myötä myös kulttuuripalveluiden kysyntä nousee. Kulttuuritarjontaa voi tukea kotona selviytymistä, jolloin palvelumallina sen mahdolliset käyttäjämäärät ovat huomattavia. (Kuopion kaupunki 2004.)

Kuopion kulttuuripalvelukeskuksessa toiminnan rakentaminen lähtee sen pohtimisesta, millaista kulttuuritarjonnan sisällön ja palvelukonseptin pitäisi olla. Palvelut ja toiminta voivat lähteä siitä kulttuuritarjonnasta, joka on jo olemassa, keräten sieltä eri kohderyhmille suunnattuja kokonaisuuksia. Palvelukonseptin suunnittelussa kohderyhmäksi voi-

daan ajatella laajasti koko ikääntynyt väestö, jakamatta sitä pienempiin osaryhmiin, kuten laitokset ja kotipalvelu. Erityistarpeet on kuitenkin huomioitava joka tapauksessa. Kuopion vanhuspoliittisessa strategiassa määriteltynä tavoitteena on löytää keinoja kulttuurin ja taiteen saamiseksi kaikenikäisten ulottuville. Samalla pyrkimyksenä on madaltaa tavoitettavuuden kynnystä erityisesti hoitolaitoksissa ja liikuntaesteisille. (Kuopion kaupunki 2004.)

Jotta kulttuuri saataisiin eri vanhusryhmien ulottuville, pyritään kehittämiseen löytämään uusia keinoja yhdistämällä kulttuuritoimiston sekä muiden kulttuurialalla toimivien voimavaroja hoidon ammattilaisten voimavarojen kanssa. Hankkeen toiminnassa ovat mukana useat eri tahot, ja erityisesti yhteistyökumppaneiksi on pyritty saamaan yhteisöjä ja henkilöitä, joilla on kokemusta, osaamista ja tietämystä kulttuuritoiminnan ja hoito- ja hoivatyön yhdistämisestä. Mukaan on pyritty saamaan palvelukeskusten ja kulttuuritoimen edustajia, taiteilijoita, vapaaehtois- ja kulttuurijärjestöjä sekä alueen taidetoimikunta. (Kuopion kaupunki 2004.)

Vaikka Uusia kompetensseja vanhustyöhön -hanke keskittyy pitkälti tuomaan kulttuuria hoitolaitoksiin, kotihoitoon ja muihin palveluyksiköihin, ovat sen peruseriaatteet kulttuuriin merkityksistä ja toiminnan kehittämisestä myös avoimpiin, ei hoidollisiin ympäristöihin soveltuvia. Uudenlaisten yhteistyömahdollisuuksien löytäminen, jo olemassa olevan toiminnan järjestäminen uudella tavalla sekä ikäihmisten huomioiminen koko ajan kasvavana kohderyhmänä, ovat merkittäviä tekijöitä kulttuuritoimintamallia suunniteltaessa. Kulttuuritoiminta ajatellaan myös kotona asumista tukevaksi toiminnaksi. Hanke tuo ideoita ikäihmisten toimintamallin toiminnan rakentamiseen ja sen järjestämiseen sekä yhdistelee toiminnan eri tahoja vahvojen voimavarojen luomiseksi.

2.2.5 Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX

Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX on Hämeenlinnassa toimiva lastenkulttuurin tekijöiden yhteinen verkosto-organisaatio, joka yhdistää toimijat uudella tavalla. ARXin toiminta sijoittuu lasten- ja nuorten kulttuurille omistettuun taloon Hämeenlinnan kulttuurikeskus Verkatehtaalla. (Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX 2004.) ARX on ankkuroitunut vahvasti Hämeenlinnan kulttuurielämään, tarjoten yhä monipuolisemmat mahdollisuudet taiteen tekemiselle. (Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX 2005.)

ARXin toimijaverkoston jäsenistö on hyvin laaja-alainen ja monipuolinen. Yhteistyökumppanit koostuvat niin kansalaisjärjestöistä, taide-

laitoksista kuin Hämeenlinnan kaupungin eri toimialoista. Verkoston läheisiä yhteistyökumppaneita ovat lisäksi Hämeen taidetoimikunta, useat yhdistykset, koulut ja päiväkodit sekä Hämeenlinnan ympäristökunnat. Mukana on myös erilaisia hankkeita ja yrityksiä. Uudenlaisen vuorovaikutuksen ja yhteistyön luominen yritysten, yhteisöjen ja kansalaisjärjestöjen välille mainitaan ARXin tavoitteeksikin. (Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX 2004.)

ARXin pyrkimyksenä on madaltaa kynnystä osallistua taiteen tekemiseen työpajatoiminnan ja tapahtumien kautta (Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX 2004). Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX on kerännyt saman katon alle useita lastenkulttuurin toimijoita. ARX-talossa toimivat Kuvataide-, käsityö- ja elokuvakoulu AIMO, Media-keskus, Käsityökeskus INTO sekä Minitatteri. Lisäksi rakennuksessa sijaitseva Keinusali tarjoaa mahdollisuuden esityksien, konserttien tai työpajojen järjestämiseen. Galleriassa taas pääsevät esille lasten tekemät ja lapsille suunnatut taideteokset. Näiden voimavarojen yhdistäminen tekee palvelujen löytämisestä entistä helpompaa. Samalla ARX tavoittaa myös ne lapset ja nuoret, jotka ovat aiemmin jääneet kulttuuritoiminnan ulkopuolelle. Tavoitettavuutta lisää myös se, että toimintaa viedään kouluihin, päiväkoteihin, nuorisotiloihin ja lähiökeskuksiin. (Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX 2005.)

Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARXin tavoitteet osallistumisen helpottamisesta, uudenlaisten yhteistyömallien kehittämisestä sekä uuden ja kekseliään kulttuuritoiminnan sekä taidekasvatuksen toteuttamisesta lapsille ja nuorille soveltuvat erinomaisesti myös ikäihmisten kulttuuritoiminnan tavoitteiksi. Vaikka ARXin toiminta on suunnattu täysin eri ikäryhmälle kuin tämän työn toimintamallissa, sisältää se monia elementtejä, joita voidaan soveltaa suunniteltaessa kulttuuripalvelutoimintaa ikäihmisille. ARX kokoaa yhteen kulttuurialan toimijoita ja pyrkii tekemään toiminnastaan kohderyhmänsä näköistä. Lisäksi ARXin toiminta on sijoittunut saman katon alle, jolloin toiminnot on helppo löytää. Tähän pyritään ikäihmisten kulttuuritoimintamallissa.

2.2.6 Hyvinvointia kulttuurista senioreille - luovuutta ja osaamista kolmanteen ikäkauteen -hanke ja Muistojen talo

Hyvinvointia kulttuurista senioreille - luovuutta ja osaamista kolmanteen ikäkauteen on seudullinen, eri yhteistyötahoja hyödyntävä hanke. Hanke verkostoi tehokkaasti kuntien eläkeläis- ja vanhustyön järjestöt, kulttuuritoimen sekä vanhustyön palveluyksiköt. (Socom 2005.) Hankkeen keskeisenä tavoitteena on edellytyksien luominen ikäihmisten oman luovuuden käyttöön, kulttuurin tuottamiseen ja sukupolvien välisen vuorovaikutuksen lisäämiseen. Hanke uudistaa myös ikäkäsi-

tyksiä ja kulttuurin merkityksen ymmärtämistä ihmisten hyvinvoinnin osatekijänä. (Lappeenrannan kaupunki 2003.) Tavoitteena on arvioida eläkeläisten kulttuuripalveluiden tarpeita ja toiveita, kuntien kulttuuripalveluiden tarjonnan riittävyttä ja sopivuutta erilaisille eläkeläisryhmille sekä tutkia kulttuuripalveluiden saavutettavuuteen liittyviä oheispalveluita. Hankkeessa arvioidaan lisäksi kulttuuripalveluiden vaikuttavuutta ikäihmisten psykofyysiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin ja kuntoutukseen sekä oman luovuuden ja osallisuuden kehittymiseen. (Socom 2005.)

Muistojen talo on Hyvinvointia kulttuurista senioreille -hankkeen osahanke, jonka tavoitteena on perustaa Kotkaan Muistojen talo edistämään ja parantamaan ikäihmisten elämänlaatua. Sen toiminta-ajatus nousee muistojen ja eletyn elämän sukupolvien väliseen vuoropuheluun tuomasta voimasta, mihin pyritään kulttuurin keinoin. Eletyn elämän arvoa pyritään korostamaan uusien taiteellisten, kasvatuksellisten ja hyvinvointiaktiviteettien avulla. Ikäihmiset voivat tulla Muistojen taloon jakamaan muistojaan sekä työstämään elettyä elämäänsä ja lähihistoriaansa taiteen keinoin. Kulttuurin tuottajana ikäihmisiä pidetään tasa-arvoisina, ja he voivat välittää muistojaan nuoremmille menneen asiantuntijana ja yhteisön voimavarana. Muistojen talo myös kouluttaa sosiaali- ja terveystalouden ammattilaisia muistelutyön luoviin menetelmiin, ja se muodostaa muistelutyön tutkimus- ja kehittämiskeskuksen. (Kotkan kaupunki 2004.)

Hyvinvointia kulttuurista senioreille -hankkeessa monipuolisuus tulee esille jo eri toimijoiden kohdalla. Mukana ovat niin kunnat ja kaupungit kuin eri oppilaitokset ja järjestötkin. Hankkeessa ikäihmisiä on ajateltu myös kulttuurin tuottajina, mihin pyritään tässä työssä kehitettävässä kulttuuritoimintamallissakin. Myös Muistojen talossa korostetut sukupolvien välinen yhteistyö ja kulttuuri hyvinvoinnin osatekijänä soveltuvat ikäihmisten kulttuuritoimintamallin ideaan.

3 Ikäihmisten kulttuuritoiminnan malli

Tässä luvussa esitellään teoreettinen malli ikäihmisten kulttuuritoiminnalle. Toimintamallilla tarkoitetaan tämän työn yhteydessä tapaa järjestää ja tuottaa palveluita. Toimintamalli tarjoaa tiedot toiminnan sisällöstä sekä toiminnan toteuttamisessa huomioon otettavista tekijöistä. Malli on eräänlainen suunnitelma siitä, miten ja millä edellytyksillä toimintaa esimerkiksi voidaan toteuttaa.

Ikäihmisten kulttuuritoiminnan malli perustuu edellä esiteltyihin malleihin, hankkeisiin ja toimintoihin. Tältä pohjalta suunnitelma on tehty vastaten kysymyksiin siitä mitä, miten, missä, kuka ja kenelle toimintaa voidaan toteuttaa. Toimintamuotojen lisäksi kulttuuritoimintamallissa on pohdittu eri toimijoita, jotka voivat olla mukana toiminnan toteuttamisessa. Suunnitelmassa on hahmoteltu myös toiminnan vaatimia tiloja ja niiden erityispiirteitä. Kulttuuritoiminnan toteuttamispaikasta käytetään suunnitelmassa usein nimitystä keskus, ajatellen paikkaa kulttuuritoimintakeskuksen tai kulttuuripalvelukeskuksen tapaisena ympäristönä.

Kulttuuritoimintamallin rakenteesta ja sisällöistä on koottu myös havainnollistettu versio (Liite 2). Havainnollistetussa mallissa eri toiminnot on järjestetty niiden osallistujalta vaatiman aktiivisuuden mukaan. Toiminnot ja toimintamuodot etenevät passiivisista osallistumistavoista aktiivisempiin. Passiivisissa toiminnoissa osallistuja on toiminnan kohteena ja vastaanottajana. Aktiivisissa toiminnoissa ikäihmiset taas ovat toiminnan toteuttajia, tekijöitä ja mahdollisesti myös suunnittelijoita. Mallin ominaisuuksia arvioivat Kalvolan kunnan eri toimijat sekä ikäihmiset. Haastatteluissa esiin tulleet arvioinnin tulokset esitellään luvussa 5.

3.1 Toiminnan rakentuminen ja kehittyminen

Toimintamalliin sisällytetyt toiminnot on valittu sillä perusteella, että ne ovat sopineet kulttuuri -käsitteen määritelmiin ja niiden toteuttamiseen voidaan löytää erilaisia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia. Näistä toiminnoista on muodostettu mallin perusrunko ja toiminnan rakenne. Kohtaan ”muu toiminta” on koottu toimintoja, jotka menevät osittain sen ulkopuolelle, mitä kulttuurilla tässä työssä ja perinteisesti tarkoitetaan. Koska kulttuurin määrittelemiseen on monia tapoja, voidaan toimintaa toteutettaessa päättää, kuinka tarkkaan käsite halutaan rajata. Kulttuurin tavoin muut toiminnot edistävät hyvinvointia ja ne on otettu sen vuoksi kulttuuritoimintojen mukaan.

Toteutuessaan toimintakeskusta voi ajatella vähitellen kasvavana ja pienistä osista koostuvana kokonaisuutena. Seuraavissa luvuissa määritellyt toimintamuodot voidaan ottaa käyttöön ja mukaan toimintaan vähitellen. Vaiheissa etenemiseen kestävää aikaa ei voida tarkkaan määritellä, mutta sille voidaan toteutettaessa asettaa tavoiteaikataulu. Voi myös olla, että toimintaa kehitettäessä ei käydä läpi kaikkia näitä vaiheita. Seuraavassa toiminnan kehittymistä on hahmoteltu kuuden vaiheen kautta:

Vaihe 1. Toiminta aloitetaan jo olemassa olevan toiminnan koordinoimisella. Perustetaan kulttuuripalvelupiste, josta saa tietoa ikäihmisten toiminnasta, kulttuuritoiminnasta ja tapahtumista muissa lähikunnissa ja -kaupungeissa. Kerätään asiakastarpeiden kartoituksella ideoita toiminnoista ja ikäihmisten tarpeista kulttuurin alueella. Toiminta ei välttämättä vaadi omia tiloja tässä vaiheessa, vaan se voi sijoittua kunnan muiden palvelujen yhteyteen, esimerkiksi kirjastoon.

Vaihe 2. Hankitaan toiminnalle omat tilat. Tilat voivat sijaita myös muun toiminnan yhteydessä, kuten esimerkiksi nuorisotalolla tai muussa vastaavassa paikassa, jos tilat soveltuvat kyseiseen käyttöön. Aloitetaan pienimuotoisella kerho- ja kurssitoiminnalla. Tarjotaan tiloja yhdistysten kokoontumisiin. Kerätään toimijoita ja ollaan yhteydessä yhteistyökumppaneihin.

Vaihe 3. Laajennetaan kurssitoimintaa vähitellen kulttuurin eri alueille. Pidetään töistä näyttely tai esitetään tuotettu esitys, jolloin päästään enemmän ihmisten tietoisuuteen ja hankitaan sitä kautta lisää osallistujia. Markkinoidaan toimintaa edelleen. Järjestetään luentoja ikäihmisten toivomista aiheista. Hankitaan ikäihmisiä mukaan ohjaajiksi ja toiminnan suunnittelijoiksi.

Vaihe 4. Esitetään tehtyjä esityksiä yleisölle. Tuotetaan ulkopuolisia esityksiä keskuksen tiloissa esitettäväksi. Viedään toimintaa ulospäin,

tarjoamalla esimerkiksi esityksiä päiväkoteihin, kouluihin tai vanhainkoteihin. Muu kurssi- ja kerhotoiminta jatkuu ja sitä kehitetään saatujen kokemusten perusteella.

Vaihe 5. Laajennetaan ja kehitetään toimintaa entisestään, saatu palautte ja toiveet huomioonottaen. Otetaan uusia toimintamuotoja mukaan toimintaan. Hankitaan mahdollisesti uusia yhteistyökumppaneita. Avataan kahvila ja/tai tuotemyymälä.

Vaihe 6. Toteutetaan pysyvää ja vakiintunutta ikäihmisten kulttuuritoimintaa. Toiminnan kehitystarpeita tarkastellaan säännöllisesti ja muokataan toimintaa niiden mukaan.

3.2 Toimintamallin vaatimat tilat ja pysyvät toiminnot

Toimintamallin tarkoituksena on edistää toimintojen saavutettavuutta ja koordinoitua. Toiminnassa pyritään myös luomaan ikäihmisille uusia toimintamuotoja ja vaihtoehtoja toiminnalle sekä kannustaa ikäihmisiä luomaan sellaisia itse itselleen. Tavoitteena on suunnitella toimintoja erityisesti ikäihmiset huomioon ottaen. Ikäihmiset ovat myös mukana toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa, eivät ainoastaan palvelujen vastaanottajina. Näin heidän kohdallaan toteutetaan ajatusta aktiivisesta toimijuudesta ja osallistamisesta. Toiminta on tällöin myös mahdollisimman pitkälle lähtöisin ikäihmisten tarpeista, haluista ja lähtökohdista, ja suunnattu juuri oikealle yleisölle, ikäihmisille itselleen.

Mallissa toimintojen voidaan ajatella sijoittuvan pääasiassa yhteen rakennukseen. Tämä helpottaa palvelujen saavuttamista ja löytämistä, eivätkä toiminnot ole hajallaan ja irrallisia toisistaan. Keskuksen kautta koordinoidaan Taideapteekin tavoin myös muita ikäihmisten kulttuuripalveluja, joita eri tahot tarjoavat. Näin tuodaan kaikki eri toimintamahdollisuudet ikäihmisten tietoon ja saman katon alle. Yhdistyksille voidaan tarjota tiloja kokoontumisiin, näyttelytiloihin voi saada kuka tahansa töitään esille tai harrastelजारunoilijoille voidaan järjestää tilaisuus esittää runojaan. Mallin tarkoituksena ei ole luoda kilpailevaa toimintaa jo olemassa olevalle toiminnalle, ellei se sitten ole jollain tavalla tarkoituksenmukaista. Jos kilpailevaa toimintaa luomalla parannetaan esimerkiksi toiminnan laatua tai tehdään siitä paremmin saavutettavaa, voidaan sitä pitää tarkoituksenmukaisena.

Toimintamallin vaatimissa tiloissa pysyvänä toimintana on avoin tila, johon voi tulla vapaasti, kun itselle sopii ja lähteä, kun siltä tuntuu. Tilassa voi lukea lehtiä, katsoa televisiota, jutella muiden kävijöiden kanssa tai käydä muuten vain istuskelemassa. Samassa tilassa sijaitsee myös tietopiste, josta saa tietoa keskuksen toiminnasta, kunnan muusta

ikäihmisten toiminnasta sekä lähikuntien kulttuuritarjonnasta. Tietopisteestä saa esitteitä, ja sen kautta voi antaa palautetta kulttuuritoiminnasta. Tietoa jakamalla, ja tekemällä sen saamisesta mahdollisimman helppoa, pyritään madaltamaan kynnystä toimintaan osallistumiseen. Hyvän mallin vastaavanlaisesta toiminnasta antaa esimerkiksi Hämeenlinnassa toimiva Vapaaehtoiskeskus Pysäkki, joka on toiminut hämeenlinnalaisien kohtauspaikkana jo pitkään. Avoimen oleskelutilan lisäksi Pysäkki tarjoaa myös monenlaisia muita palveluita.

Muita keskuksen tiloja ovat esiintymissali sekä näyttelytila. Salissa voidaan esittää näytelmiä, musiikkia ja muita keskuksessa tuotettuja tai ulkopuolisia esityksiä tai siellä voidaan järjestää luentoja ja muita tilaisuuksia. Erityisen tärkeää tilassa on se, että sen järjestelyissä otetaan huomioon ikäihmisten erityistarpeet esimerkiksi kuuluvuuteen ja liikkumisen esteettömyyteen liittyen. Näyttelytilaan ikäihmisten on puolestaan mahdollisuus saada esille omia töitään. Näyttelyt voivat rakentua itsenäisten taiteilijoiden töistä tai kurssien ja työpajojen tuotoksista. Esillä voi olla esimerkiksi kuvataidetta tai kädentaitoja. Näyttely voidaan koota myös jonkin teeman mukaan, rakentaen esimerkiksi perinnenäyttely.

Näiden tilojen lisäksi keskuksen toimintoihin voi kuulua myös pieni-muotoinen kahvila. Kahvilassa voi olla elävää musiikkia ja esityksiä vapaaehtoisvoimin. Esiintyjinä voivat olla niin ikäihmiset kuin muutkin ikäryhmät. Kahvilan yhteydessä voi toimia myös tuotemyymälä, jonne voidaan tehdä tuotteita kurssien yhteydessä, ja kerätä näin varoja sovittuun tarkoitukseen.

Edellä mainittujen tilojen lisäksi tarvitaan erilaisia tiloja toiminnoista riippuen. Tilojen määrä riippuu pitkälti siitä, kuinka paljon toimintaa on enimmillään yhtäaikaaisesti. Tilojen vaatimukset voivat kuitenkin vaihdella, eikä yksi tila välttämättä palvele parhaiten hyvin erilaisia toimintoja. Esimerkiksi musiikkitoiminnan tilalla voi olla akustisia vaatimuksia, jotta se on toimiva. Kädentaitoihin tarkoitettut tilat taas voivat vaatia pöytätasoja, säilytystilaa, vesipisteen, erityisen hyvän valaistuksen ja ilmastoinnin. Näytelmäharjoitukset vaativat tilaa liikkua, kun taas kirjallisuuspiirin tilana palvelee parhaiten pienempi tila. Koska tarpeet ovat hyvin erilaisia, pitäisi eri toiminnoille olla omat tilansa. Tarkoituksenmukainen tila tekee toiminnasta sujuvaa ja vähentää toimintaa häiritseviä tekijöitä. Tilassa on helpompi viihtyä, kun se palvelee tarkoitustaan.

3.3 Malliin sisältyvät kulttuuritoiminnot

Malliin valitut kulttuurimuodot ovat pitkälti sellaisia, jotka yleisesti mielletään kulttuuriksi tai ”korkeakulttuuriksi”. Näitä erilaisia taide-

muotoja ovat musiikki, teatteri, sanataide, kuvataide, kädentaidot sekä elokuvat. Nämä eri alueet tarjoavat useita soveltamismahdollisuuksia ja mahdollistavat näin monipuolisen kulttuuritoiminnan. Kaikilla näillä kulttuurin alueilla on pyritty siihen, että niihin voi osallistua usealla eri tavalla. Voi olla kulttuuriesityksen kohteena ja nauttia kokemuksesta vastaanottajana tai voi olla sen toteuttajana. Toiminnasta voi saada iloa itselleen tai sitä voi sen kautta jakaa muille. Näin toiminnassa voi löytää itselleen sopivan roolin ja osallistua siihen itselleen mieleisellä tavalla. Tärkeintä toiminnassa on mahdollisuus itsensä ilmaisuun ja luovuuteen. Painopiste on tekemisessä, ei niinkään lopputuloksessa. Seuraavassa esitellään mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja eri kulttuurimuotojen toteuttamiseen.

3.3.1 Musiikki

Musiikkitoimintojen alle sijoittuvat musiikin eri alueet, niin soittaminen, laulaminen kuin musiikin kuunteleminenkin. Soittaminen voi sisältää soittokerhon, jonne halukkaat soittajat voivat kokoontua soittamaan vapaasti yhdessä. Voidaan myös perustaa esiintyvä orkesteri, jota voi tilata esiintymään tai joka voi esiintyä erilaisissa kulttuuritilaisuuksissa. Lisäksi voidaan järjestää opetusta uuden soittimen soittamisessa. Laulaminen puolestaan voidaan jakaa esimerkiksi kuorotoimintaan ja yhteislauluihin. Musiikin kuunteleminen taas voi tapahtua konserteissa ja konserttimatkoilla tai levyraadin muodossa.

Ajatuksena on, että aihetta käsitellään monipuolisesti ja eri suunnilta. Musiikin alueella sekä toteuttajina että vastaanottajina voivat olla ikäihmiset. Musiikkikerhossa, oli se sitten kuoro tai soittokerho, ohjaajana voi olla joko yksi osallistujista tai toiminnalle erityisesti palkattu alan asiantuntija. Yhteislaulutilaisuudet voivat edetä vaikka ”Tammerkosken sillalla” -ohjelman tyyppisesti tunnetun esiintyjän vetäminä, jolloin osallistumiseen houkuttelee mahdollisesti myös muu kuin pelkkä laulaminen.

Jos toiminnassa on mukana halukkaita esiintyjiä, voidaan ryhmälle järjestää esiintymisiä eri tilaisuuksiin. Ikäihmisten tuottamia musiikkiesityksiä voidaan esittää avoimelle yleisölle keskuksen tiloissa tai niitä voidaan esittää muille ikäihmisille erilaisissa tilaisuuksissa ja hoitoloitoksissa. Eri ikäpolvien välistä yhteistoimintaa lisäten esityksiä voidaan viedä myös lasten ulottuville päiväkoteihin tai kouluihin.

3.3.2 Teatteri

Samoin kuin musiikki, myös teatteria pyritään mallissa lähestymään monelta suunnalta. Tarkoituksena on mahdollistaa niin ikäihmisten

oma esiintyminen kuin myös teatterielämysten vastaanottaminen. Ikäihmiset voivat tuottaa näytelmiä, joita musiikin tavoin voidaan viedä eri ympäristöihin. Näytelmän tuottaminen voi olla iso ja pitkäjänteinen prosessi tai se voi olla hyvinkin lyhyessä ajassa koottu, osittain improvisoitu esitys. Käsikirjoittamisen, ohjaamisen, puvustamisen ja lavastamisen voivat suunnitella ja tehdä ikäihmiset itse tai siihen voidaan hankkia apuvoimia alan ammattilaisista. Toimintaan voi kuulua myös luovaa ilmaisua sekä erilaisia teatterin ja draaman tekniikoita, kuten esimerkiksi tarinateatteria. Lisäksi voidaan järjestää matkoja teatteriesityksiin tai tutustumiskäyntejä teattereiden kulissemiin.

Näytelmien tuottamisen lisäksi, voidaan esityksiä vastaanottaa myös muilta tahoilta. Esimerkiksi lasten ja nuorten toteuttamia esityksiä voidaan keskuksen tiloissa esittää ikäihmisille, ja sama toimii myös toisinpäin. Tätä kautta voidaan välittää tietoa ja tarinoita ikäihmisiltä lapsille sekä nykypäivän elämää lasten näkökulmasta ikäihmisille.

3.3.3 Sanataide

Sanataide pitää sisällään sekä kirjoittamisen että kirjallisuuden. Kirjallisuudella voidaan tarkoittaa kirjojen lukemista sekä lukukokemusten jakamista ja keskustelua kirjallisuuspiirissä. Kirjallisuuspiirissä voidaan myös lukea yhteisesti lyhyitä tarinoita, novelleja, artikkeleita tai muita tekstejä. Tässä ”kirjakerhossa” vierailevat kirjailijat voivat käydä luennoimassa ajankohtaisista aiheista tai olla vetämässä keskustelua. Voidaan myös itse kertoa tarinoita tai muistella itselle merkityksellisiä teoksia elämän varrelta. Toimintaan voi sisältyä myös vertaistoiminta vanhainkodeissa, joissa ikäihmiset voivat käydä säännöllisesti lukemassa kirjaa tai lehtiä huonokuntoisemmille ikäihmisille. Heillä voi myös olla tietty henkilö, jonka luona he vierailevat.

Lukemisen lisäksi alueeseen kuuluu luova kirjoittaminen. Sanataide-ryhmässä voidaan kirjoittaa eri tyylilajeilla erilaisia tekstejä. Lisäksi voidaan tehdä luovan kirjoittamisen harjoituksia. Kirjoittamisen yhteydessä voi myös kuulla muiden kirjoituksia sekä lukea omia tekstejä muille. Näihin liittyen osana toimintaa voi olla myös runopiiri, jossa yhdistyvät sekä omien runojen kirjoittaminen että runojen lukeminen.

3.3.4 Kuvataide

Kuvataidekerhoissa tai -työpajoissa voidaan tehdä töitä erilaisilla tekniikoilla, kuten maalata, piirtää tai tehdä grafiikkaa. Toiminta voi sisältää vapaamman kuvataidepiirin, johon jokainen voi oma-aloitteisesti tulla toteuttamaan töitään. Osallistujat hallitsevat tällöin jo tekniikan eivät-

kä tarvitse sen opettelussa ohjausta. Lisäksi voidaan toteuttaa ohjattuja kuvataidekursseja, joissa opitaan uusi tekniikka, perehdytään tarkemmin väreihin ja työskennellään ohjatumminkin. Kurssien ja työpajojen tuotoksista on mahdollista koota näyttelyitä keskuksen näyttelytilaan. Töitä voidaan viedä näytteille myös muihin julkisiin tiloihin, vanhainkoteihin, kirjastoon tai muihin ympäristöihin. Lisäksi voidaan vieraila taidenäyttelyissä ja -museoissa. Ohjaajina kurseilla voivat kurssin luonteesta riippuen toimia esimerkiksi osallistujat itse, kuvataiteilijat tai kuvataiteen opettajat.

3.3.5 Kädentaidot

Kuvataiteen tapaan myös kädentaidoissa toiminta voi muodostua niin vapaamuotoisemmasta ”ompelukerhosta” kuin ohjatuista työpajoista ja kurseista. Työpajat voivat olla lyhytkestoisia toimintatuokioita, joissa toteutetaan tietty työ esimerkiksi yhden päivän tai muutaman tunnin aikana. Kurssitoiminta puolestaan voi olla pitkäkestoisempaa, jolloin kurssi jatkuu viikoittain ja työskentely etenee sen mukaisesti. Kerhomaaisessa toiminnassa työskentely on puolestaan vapaampaa ja omaaloitteisempaa. Asiakkaat voivat tehdä kukin omia, erilaisia töitään, ilman ohjausta. Ohjaaja on paikalla ja opastaa tarvittaessa. Itse tekemistä tärkeämmässä roolissa on tällöin kuitenkin sosiaalinen vuorovaikutus.

Kurssit ja työpajat voivat rakentua hyvinkin erilaisista tekniikoista, joita voidaan valita toiveiden ja muun tarjonnan perusteella. Soveltuvia tekniikoita voivat olla kudonta, ompelu, tilkkutyöt, punonta, solmeilu, kankaanpainanta, mosaiikkityöt, lasityöt, huovutus, askartelu, värjäys, kirjansidonta, luonnonmateriaalityöt sekä kierrätysmateriaalityöt.

3.3.6 Elokuvat

Myös elokuvat voivat olla osana keskuksen kulttuuritoimintaa. Elokuvia voidaan katsoa keskuksen tiloissa videolta tai käydä elokuvateatterissa. Elokuvaesitykset voivat olla satunnaisia tai toiminnassa voi olla säännöllinen elokuvakerho. Mahdollisuuksien mukaan voidaan myös itse toteuttaa pienimuotoinen elokuva eri vaiheineen. Elokuva tai videota tehdessä voidaan käydä läpi niin käsikirjoituksen kirjoittaminen, videokuvaus, leikkaaminen kuin muutkin elokuvan teon vaiheet.

3.3.7 Muu toiminta

Edellä mainittujen kulttuuritoimintojen lisäksi toimintaan voidaan sisällyttää myös muunlaisia toimintoja. Niiden mukaan ottaminen riippuu

siitä, kuinka tarkkaan toiminnan luonne halutaan rajata kulttuuriin. Jos kulttuurin käsitettä laajennetaan koskemaan ikäihmisten elämänpiiriä yleensä, voidaan toimintaan ottaa mukaan myös muita ikäihmisiä palvelevia toimintoja. Seuraavassa esitellään vielä muutamia ideoita osaksi toimintaa.

Keskukseksa voidaan järjestää erilaisia luentoja, joiden aiheet voivat liittyä niin hyötyyn kuin huviinkin. Luennot voivat tarjota tietoa ja neuvoja ikäihmisten elämästä nouseviin aiheisiin. Ne voivat käsitellä terveyttä, liikuntaa, palveluja, raha-asioita – tai vaikka kulttuuripalveluita. Luennoitsijoina voi olla asiantuntijoita palveluiden piiristä, yrityksistä ja muilta tahoilta. Luennoilla voidaan käsitellä myös ajankohtaisia aiheita ja tapahtumia.

Muuhun toimintaan voi kuulua myös ruoanlaitto, muistelu ja tietotekniikka. Ruoanlaiton ja leipomisen sisällä voivat toimia erilaiset teema-kerhot, laihdutuspiiri, opastusta ja kokeilua terveelliseen ruokavalioon ja erikoisruokavalioihin liittyen sekä esimerkiksi lapsien ja isovanhempien yhteinen kerho. Muisteluun liittyen voidaan pitää muistelupäiviä eri teemoilla, ja muistella valokuvien, musiikin tai esineiden kautta. Myös tietotekniikka voi olla osana toimintaa, ja sisältää opastusta ja koulutusta tietokoneen käyttöön, vapaasti käytössä olevia tietokoneita tai nettipisteen.

Eri kulttuurimuotoihin liittyvät myös retket. Retket voivat olla päiväretkiä tai välillä pidempiäkin matkoja. Kohteina voivat olla erilaiset tutustumiskohteet, museot ja nähtävyydet tai voidaan tehdä ns. kotiseuturetkiä ja tutustua näin eri alueisiin. Retkiä voidaan tehdä myös teatteriesityksiin, konsertteihin, oopperaan, balettiin tai muihin esityksiin.

Toiminnan yhdeksi tavoitteeksi voidaan ottaa myös ikäihmisten kulttuuritapahtuman järjestäminen. Tapahtuma voi olla kunnan oma, paikallinen tapahtuma tai se voi ulottua muihin lähikuntiin. Tapahtumaan voidaan liittää kulttuuriesityksiä eri kulttuurin aloilta, niin ikäihmisille esitettyinä kuin ikäihmisten esittäminä. Kulttuuritapahtumaan voidaan liittää kaikille avoimia työpajoja ja näyttelyitä. Myös eri taide- ja kulttuurilaitoksissa ikäihmiset voidaan huomioida erityisesti tapahtuman aikana heille suunnatuilla toiminnoilla ja eduilla. Toiminnan näkyvyydellä kunnassa voidaan saavuttaa haluttua julkisuutta ja saada toimintaan mukaan uusia osallistujia. Samalla on mahdollisuus tuoda ikäihmisten kulttuuria esille ja muistuttaa ikäihmisten voimasta kulttuurinkuluttajaryhmänä.

Vaikka liikunta on tässä mallissa rajattu pois kulttuuritoiminnasta, on se kuitenkin mahdollista liittää mukaan yhdeksi osaksi, ottaen näkökulmaksi erityisesti ikäihmisten tarpeet. Tässä osana voi olla esimer-

kiksi kuntosali, joka on varustettu seniorilaitteilla. Kuntosalilla toimiva ohjaaja on perehtynyt erityisesti ikäihmisten tarpeisiin ja on sillä alueella asiantunteva. Ikäihmisten liikuntatoimintaa voisi toteuttaa myös erilaisten teema- tai ikäryhmien mukaan. Liikuntaryhmiin voisi kuulua esimerkiksi jumppaa, tuolijumppaa, heittopelejä, kävelyä, sauvakävelyä, uintia, vesijumppaa tai tanssia.

3.4 Toimijat ja yhteistyökumppanit

Koska keskuksen toiminnalla pyritään monipuolisuuteen, koostuu myös siinä mukana oleva toimijajoukko useista eri toimijoista. Toiminta vaatii kuitenkin taakseen aina jonkinlaisen organisaation, jotta sen toteuttaminen suunnitellusti ja johdonmukaisesti on mahdollista. Niinpä keskus vaatii toiminnanjohtajan, joka toimii koko toiminnan pääkoordinaattorina. Hän on yhteydessä eri tahoihin ja mukana oleviin toimijoihin, ja pitää koko toiminnan langat käsissään. Hän tuntee toiminnan päälinjat ja valvoo sen tavoitteiden toteutumista. Hän myös ideoi ja suunnittelee uutta toimintaa ja on aktiivisesti mukana sen kehittämässä. Toiminnanjohtajan työmäärän kasvaessa keskuksen kehittämisen myötä, on todennäköisesti tarpeellista lisätä henkilökuntaan assistentti, joka toimii toiminnanjohtajan apuna. Hän on mukana toiminnanjohtajan työssä, avustaa, hoitaa käytännön järjestelyjä, toimii työparina ja tukena. Hänen vastuullaan voivat olla myös esimerkiksi tiedotus ja markkinointi. Keskuksen ja toiminnan ylläpidon kannalta tarvitaan toiminnanjohtajan ja assistentin lisäksi myös henkilökuntaa, joka huolehtii muun muassa tilojen ylläpidosta, keskuksen rahaliikenteestä ja muista välttämättömistä toimista.

Näiden toimintaa ylläpitävien henkilöiden lisäksi toiminnassa on mukana lukuisa määrä erilaisia toimijoita ja yhteistyökumppaneita eri aloilta. Kurssi- ja kerhotoimintaan valitaan ohjaajat omilta aloiltaan aina kursisikohtaisesti, kurssin aiheen mukaan. Näiden ohjaajien lisäksi keskuksessa on hyvä olla yksi vakituinen ohjaaja. Hän tuntee keskuksen tilat, toiminnot ja käytännöt, mikä helpottaa toiminnan toteuttamista käytännössä. Hän toimii myös ohjaajana pysyvissä toiminnoissa, jotka ovat käynnissä suurimman osan ajasta.

Toiminnan toteuttamisessa yksi yhteistyöryhmä ovat eri kulttuurintuottajat. Kulloisenkin tarpeen mukaan kurssien ohjaajiksi, toiminnan vetäjiksi tai vieraileviksi luennoitsijoiksi voidaan palkata muusikoita, näyttelijöitä, kirjailijoita, runoilijoita, taiteilijoita eri taiteen aloilta, käsityöläisiä eli itse taiteellisen ja luovan työn tekijöitä. Toimijat voivat olla myös näiden alojen ohjaajia, opettajia, kouluttajia tai asiantuntijoita, jolloin heidän näkökulmansakin saattaa olla erilainen. Kulttuurintuottajil-

ta voidaan myös tilata esityksiä tai he voivat olla mukana toiminnassa esiintymällä esityksessä, jota käydään muualla katsomassa.

Taiteilijoiden lisäksi myös sekä eläkeläis- että muut järjestöt ja niiden edustajat ovat taho, jonka kanssa tehdään yhteistyötä. Järjestöt ja yhdistykset voivat toteuttaa toimintaansa keskuksen tiloissa. Niiden jäsenet ovat myös kohderyhmä uudelle toiminnalle. Koska tarkoituksena on, että ikäihmiset ovat myös toiminnan toteuttajia, voi eläkeläisjärjestöjen ja yhdistysten piiristä löytyä halukkaita, aktiivisia toimijoita mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Erilaiset kulttuurinharrastajaryhmät, kuten kuorot tai harrastajateatterit, voivat myös tarjota keskukselle niin toimintaa, ohjaajia kuin osallistujiakin.

Näiden edellä mainittujen tahojen lisäksi myös eri alojen opiskelijat ovat resurssi, joka kannattaa toiminnassa hyödyntää. Toiminnassa voivat olla mukana esimerkiksi kulttuurialan opiskelijat, jotka voivat toteuttaa toimintaa ja tuoda siihen uusia ideoita. Muuhun kuin kulttuuritoimintaan opiskelijoita voisi hyödyntää myös muilta aloilta. Opiskelijoiden kautta toiminta saa tuoreita näkökulmia ja päivitettyä tietoa, joiden avulla toimintaa voidaan kehittää.

Monipuolisia valmiuksia toiminnan toteuttamiseen eri tehtävissä on esimerkiksi ohjaustoiminnan ammattilaisilla. Heidän osaamisalueensa kattaa niin suunnittelu-, toteutus-, hallinto- kuin kehittämistehtävätkin. Ohjaus- ja kulttuuritoiminnan osaamisen lisäksi vahvuutena on kyky huomioida erilaisia kohderyhmiä. Ohjaustoiminnalla pyritään myös edistämään ihmisen hyvinvointia ja luomaan siihen mahdollisuuksia kulttuurin avulla (Ohjaustoiminnan koulutusohjelma 2005). Lähtökohdat ikäihmisten kulttuuritoimintamallin toiminnan toteuttamiseen tältä pohjalta ovat erinomaiset.

Edellä on pääpiirteittäin mainittu eri tahoja, jotka voivat olla mukana keskuksen toiminnassa tavalla tai toisella. Seuraavassa konkretisoidaan toimijoita ja kootaan yhteen Kalvolan ja Hämeenlinnan alueen mahdollisia yhteistyötahoja. Jatkossa kulttuuritoimintamallia tarkastellaan Kalvolan näkökulmasta. Hämeenlinnassa toimivat tahot ovat tässä mukana, koska Hämeenlinna on lähimpänä Kalvolaa sijaitseva suurempi kaupunki, jossa on myös monipuolista kulttuuritoimintaa. Näin on todennäköistä, että toiminnassa hyödynnetään Hämeenlinnan kulttuuritarjontaa ja yhteistyömahdollisuuksia. Konkreettisia yhteistyötahoja Kalvolassa ja Hämeenlinnassa voivat olla muun muassa seuraavat toimijat:

Kalvolan kulttuuritoimi
Kalvolassa toimivat yhdistykset ja järjestöt
mm. Eläkeliitto Kalvolan yhdistys
Kalvolan Eläkkeensaajat ry.
Kalvolan Sitoutumattomat Eläkeläiset ry.
Kalvolan Vanhusten ja vammaisten tuki ry.
Kalvolan Sirpaleteatteri ry.
Iittalan Mieslaulajat ry.
Timotei-kuoro ry.

Kalvolan Kotiseutumuseo
Iittalan lasikeskus
Iittalan taidekirjapäivät
Naivistit Iittalassa -näyttely
Kalvolan kunnan kirjasto
Kalvolan seudun päiväkodit ja peruskoulut
Palvelukoti Koivurinne

Hämeenlinnan Kaupunginteatteri
Hämeenlinnan Taidemuseo
Hämeenlinnan Historiallinen museo
Hämeenlinnan kaupunginkirjasto
Hämeenlinnan Kulttuurikeskus
Verkatehdas
Sibelius-opisto
Kanta-Hämeen kirjailijayhdistys

Hämeen ammattikorkeakoulu
Hämeen taidetoimikunta
Läänintaiteilijat
Vanajaveden opisto
Ikäihmisten yliopisto
Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX

4 Kulttuuritoiminnan malli Kalvolan kunnassa

Opinnäytetyön toinen osa koostuu työn ensimmäisessä osassa suunnitellun kulttuuritoimintamallin arvioinnista. Ikääntyville suunnatun kulttuuritoimintamallin arvioinnin kohdekunnaksi valittiin tässä työssä Kalvolan kunta. Kalvola on yksi Ikitoimi -hankkeen yhteistyökunnista. Kunnan valintaan vaikutti myös aiemmin Ikitoimi -hankkeelle tehty kulttuurikartoitusprojekti. Kartoitus osoitti, että Kalvolassa kulttuuritoiminta on ikäihmisten kohdalla hoidettu hyvin. Kunnan kulttuuritoimissa ollaan myös kiinnostuneita ja halukkaita olemaan mukana ikäihmisten kulttuurisen aktiviteetin edistämässä. Tässä työssä nämä oletukset ja vaikutelmat vahvistuivat. Vastaanotto kunnassa oli erittäin myönteinen. Mallin arviointia varten haastatellut henkilöt ilmaisivat selkeästi tyytyväisyytensä siitä, että heidän kuntaansa kiinnitetään huomiota.

Tässä luvussa kerrotaan Kalvolan kunnasta, sen ominaispiirteistä ja kulttuuritoiminnasta erityisesti ikäihmisten kohdalla. Kuntaesittelyn jälkeen kerrotaan edellisessä luvussa esitellyn kulttuuritoimintamallin arviointiin liittyneestä tiedon keräämisestä. Seuraavassa pääluvussa 5 esitellään arvioinnin tuottamat tulokset.

4.1 Kalvolan kunnan ominaispiirteitä

Vuonna 1867 perustettu Kalvolan kunta on noin 3500 asukkaan maa-seutumainen kunta Kanta-Hämeen maakunnassa, Hämeenlinnan seutukunnassa (Suomen kuntaliitto 2005.) Kalvolalle merkittäviä ominaispiirteitä ovat luonto vesistöineen ja metsineen. Kunnan internet-sivuilla olevan esittelyn mukaan Kalvola tarjoaa asukkailleen rauhallisen, maa-seutumaisen asuinympäristön, joka sijaitsee lähellä merkittäviä asutuskauksia ja on hyvien liikenneyhteyksien varrella. Kuntaa halko-

vat sekä Helsinki-Tampere -moottoritie että rautateiden päärata. Myös Tampere-Turku -valtatie kulkee Kalvolan läheisyydessä. (Kalvolan kunta 2005.)

Merkittävää kunnalle on Iittalan lasikeskuksen tuottama lasi. Iittala on Kalvolan kuntakeskus, monille tutumpi kuin kunta itse. Iittala sijaitsee noin 20 kilometriä Hämeenlinnasta pohjoiseen. Tampereelle on Iittalasta matkaa noin 55 kilometriä ja Helsinkiin noin 125 kilometriä. (Kalvolan kunta 2005.)

Kunnan työpaikka- ja elinkeinorakenteesta noin puolet koostuu palveluista. Toisen puolen suurimmat osat muodostavat maa- ja metsätalous sekä jalostus. (Suomen kuntaliitto 2005.) Kunnan oman esittelyn mukaan peruspalvelut on hoidettu pienessä kunnassa esimerkillisesti. Myös järjestökenttä tarjoaa monipuolisia vapaa-ajanvietto- ja harrastusmahdollisuuksia, niin nuorille kuin vanhoillekin. Erinomaiset edellytykset ovat luonnossa liikkumiseen. Uuden koulukeskuksen ja siihen liittyvän monitoimihallin rakentamissuunnitelmat osoittavat Kalvolan olevan kehittyvä ja eteenpäinpyrkivä kunta. Kunnan peruspalvelurakennetta pyritään näillä toimilla parantamaan entisestään. (Kalvolan kunta 2005.)

Vuoden 2003 tietojen mukaan kunnan asukkaista 62,8 prosenttia sijoitui ikäryhmään 15–64 -vuotiaat. Yli 65 -vuotiaita oli 19,6 prosenttia. Vuonna 2004 laaditun väestöennusteen mukaan ikääntyvien, yli 65 -vuotiaiden määrä kasvaa kunnassa tasaisesti tulevien vuosikymmenten aikana, kun taas muissa ikäryhmissä suunta on laskeva tai se pysyy samana. (Suomen kuntaliitto 2005.)

4.2 Ikäihmisten kulttuuritoiminta Kalvolassa

Suurin osa tämän luvun tiedoista perustuu aiemmin tehdyn kulttuurikartoitusprojektin tuloksiin. Projektissa haastateltiin viiden Ikitoimi-hankkeen yhteistyökunnan kulttuurisihteereitä ja muita kunnan kulttuuritoiminnasta vastaavia henkilöitä ikäihmisten kulttuuritoiminnasta. Mukana tutkimuksessa oli myös Kalvola. Näiden tulosten perusteella seuraavassa tuodaan esille kulttuuritoiminnan järjestämistä ja toteuttamista sekä toiminnan erityispiirteitä ikäihmisten kohdalla Kalvolassa.

Kalvola pyrkii toiminnoissaan noudattamaan asumiskunta -filosofiaa. Tavoitteena on tehdä kunnasta asuinkuntana viihtyisä muun muassa vahvistamalla asukkaiden siteitä kulttuuriperintöön. Kulttuurin arvostus ja kulttuuriperinteen vaaliminen ja edistäminen tulevat esille esimerkiksi Iittalan valtakunnallisissa taidekirjapäivissä, kotiseututyössä ja kotiseutumuseossa. Monien ryhmien halu panostaa kulttuuriin nousee osittain näistä perinteistä. (Kuusela 2005, Kalvolan kunta 2005.)

Kulttuuritoiminnan avulla pyritään kotona asumisen tukemiseen sekä virkeyden ja virikkeiden antamiseen. Erityisesti ikäihmisille suunnatussa toiminnassa voi huomioida heidän elämänpiirinsä ja elämäntilanteensa, mutta luonnollisesti ikääntyneet voivat osallistua myös sellaiseen kunnan järjestämään kulttuuritoimintaan, jota ei ole erityisesti suunnattu tietyille ikäryhmälle. Kulttuuritoiminnan näkökulmasta ikäihmiset on huomioitu Kalvolassa hyvin, ja kunnassa on runsaasti sekä yleistä että erityisesti ikäihmisille suunnattua kulttuuritoimintaa. Kalvolan kulttuuritoimintaan kuuluu konsertteja, teatteriesityksiä, taidenäyttelyitä ja retkiä, joita järjestetään ja tuetaan kunnan taholta. Vuosittain järjestetään ikääntyvien suosimat Itsenäisyys- sekä Veteraanipäiväjuhlat sekä joka toinen vuosi kaikille avoimet Kalvola -päivät. Merkittävä kulttuuritapahtuma on myös Iittalan valtakunnalliset taidekirjapäivät. (Kalvolan kunta 2005.) Kulttuuritoimen järjestämät Vuosiin elämää -tapahtumat keräävät kotona asuvia ikäihmisiä luennoille, musiikkiesityksiin ja muihin tapahtumiin. (Kuusela 2005.)

Kalvolaan vuoden 2005 alussa perustetun vanhusneuvoston tehtävänä on edistää ikäihmisten asioita kunnassa. Vanhusneuvostolta odotetaan ideoita myös kulttuuritoiminnan kehittämiseen. Edustajien kokoaminen yhteen eri järjestöistä, virkamiehistä ja poliittisesti valituista henkilöistä synnyttää vuoropuhelua ja tuo sitä kautta uusia asioita kulttuurialankin työhön. (Kuusela 2005.)

Tehdyn kulttuurikartoituksen perusteella Kalvolaa voi luonnehtia kuntana kulttuuriystävälliseksi, mikä näkyy jo lautakunnan ja korkeampienkin tasojen linjauksista. Projektityön yhteydessä kävi ilmi, että virkamiehen näkökulmasta pieni kunta on hyvin hallittavissa ja suurimman osan ihmisistä tuntee henkilökohtaisesti. Tärkeä tekijä kunnan monipuoliselle ja ikäihmisiä huomioivalle kulttuuritoiminnalle on asian takana oleva poliittinen tahto sekä budjetissa sille varattu raha. Vaikka kunnan budjetti on pieni, on kulttuuritoimessa osoitettu ikäihmisten kulttuuritoiminnalle kuitenkin tietty ”korvamerkitty” rahamäärä, mikä helpottaa toiminnan toteuttamista. Kehittämisen kohteitakin tietenkin aina löytyy. Yhtenä tällaisena kulttuurikartoituksen yhteydessä nousi esille ikäihmisten ja lasten välisen yhteistyön lisääminen. Tätä kautta mahdollistettaisiin tiedon ja kulttuurin siirtäminen ikäpolvilta toisille. (Kuusela 2005.)

4.3 Tiedonhankinta mallin arvioinnissa

Ikäihmisille suunnatun kulttuuritoiminnan malliin liittyvän arvioinnin tarkoituksena oli tuoda esille mielipiteitä, käsityksiä, ajatuksia ja ideoita siitä, miten pohjana oleva malli toimii ja miten sitä voi ja/tai pitää kehittää omassa kunnassa, tässä tapauksessa Kalvolassa. Kyse on

laadullisesta arvioinnista, ei kustannus-hyöty -mallisen arvioinnin tekemisestä.

Aineistonkeruumenetelmäksi arvioinnissa valittiin haastattelu ja sen muotona teemahaastattelu. Haastattelija oli etukäteen miettinyt keskeisiä aihealueita, minkä lisäksi haastatteluissa käytiin läpi ikäihmisille suunniteltua kulttuuritoimintamallia. Teemahaastattelu soveltuu tässä työssä toteutetun ideoivan arvioinnin luonteeseen. Tiedon keräämisen menetelmänä teemahaastattelu on joustava ja mahdollistaa pohdinnan sekä haastateltavien omien käsitysten esiin saamisen.

Erilaisten näkökulmien esille saamiseksi haastateltaviksi etsittiin edustajat sekä sosiaali- että kulttuuritoimesta sekä paikallisten ikäihmisten keskuudesta tutkimuksen kohteeksi valitussa Kalvolan kunnassa. Arviointitieto kerättiin haastattelemalla Kalvolan vanhustyönjohtajaa ja kulttuurisihteeria sekä kahta eläkeläisnaista. Ikäihmisten edustajat valittiin kulttuurisihteerin suositteluina. Kulttuurisihteerin toimii aktiivisesti ikäihmisten parissa ja tuntee näin siellä mukana olevat henkilöt. Haastatellut ikäihmiset olivat paikallisia kalvolalaisia, siellä elämäntyönsä tehneitä eläkeläisnaisia. Molemmat olivat aktiivisia ja toimintakykyisiä sekä kiinnostuneita monenlaisesta toiminnasta. Toiminnassa aktiivisesti mukana olevina henkilöinä heillä voitiin olettaa olevan tietty käsitys ja tietyt mielipiteet siitä, miten toimintaa pitäisi järjestää ja millaista sen pitäisi olla.

Haastattelut toteutettiin 7. ja 8.4.2005. Ne kestivät noin yhden tunnin, jonka aikana käytiin läpi mallin eri osa-alueita sekä niiden vahvuuksia ja heikkouksia. Haastateltavista vanhustyönjohtaja ja kulttuurisihteerit olivat saaneet tutustua malliin etukäteen, ja lisäksi haastattelutilanteessa oli apuna siitä koottu havainnollistettu versio (Liite 2). Ikäihmisten kanssa mallia käytiin läpi pelkän havainnollistetun version avulla. Mallin lähettäminen heille etukäteen ei ollut mahdollista, koska haastateltavat henkilöt varmistuivat vasta haastattelupäivänä.

Haastattelu eteni teemahaastattelun periaatteiden mukaisesti. Haastattelija esitteli mallin perusideat, kuvaili sekä mallin toimintoja että muita osioita ja selvensi mallia muuten tarvittaessa. Haastattelun teemat käsittelivät mallin eri osa-alueiden arviointia sekä sen vahvuuksien ja heikkouksien selvittämistä. Niiden lisäksi esitettiin tarvittaessa lisäksymyksiä.

Haastattelutilanteet olivat onnistuneita, ja haastattelut olivat hyvin keskustelevia ja vuorovaikutus sujuvaa. Ne toteutettiin rauhallisissa, haastateltaville tutuissa tiloissa ilman suuria häiriötekijöitä. Haastateltavat olivat tilanteissa avoimesti mukana, mikä teki tiedonhankinnasta sujuvaa. Suhtautuminen aiheeseen ja haastattelijaan oli positiivinen, ja aihe

herätti kiinnostusta. Haastattelut tuottivat tietoa ja uusia ideoita mallin kehittämiseksi.

Haastattelumenetelmää käytettäessä ja sen tuloksia analysoitaessa ja arvioitaessa on muistettava, että haastattelu on sidoksissa sekä kontekstiin että toteutustilanteeseen (Hirsjärvi & Hurme 2000, 12). Tässä työssä kyseessä on suunnitteluasteella olevan toimintamallin arviointi eikä siihen liittyvää määrällistä tietoa toimintamuodoista ja vaikuttavuudesta ole vielä saatavilla.

Laadullisessa tutkimuksessa ei myöskään pyritä yleistyksiin tilastollisessa mielessä. Tämän sijaan pyrkimyksenä on saada esille uusia näkökulmia tai syvällisempää tietoa jostain tapahtumasta tai ilmiöstä. Tällöin jo muutamankin henkilön haastattelulla voidaan saada merkittävää tietoa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 58–59.)

5 Kulttuuritoiminnan mallin arviointi

Tässä työssä tarkoituksena oli nostaa esille tietyssä asemassa olevien toimijoiden näkemyksiä ja käsityksiä ikäihmisten kulttuuritoiminnan mallista. Haastateltujen voi katsoa edustavan kunnan eri toimijatahoja. Vaikka heidän esittämiään käsityksiä ja ajatuksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia kunnan toimijoita, voidaan esiin nousseita seikkoja pitää vähintäänkin suuntaa-antavina käsityksinä siitä, millaista ja miten toteutettua kulttuuritoimintaa ikääntyville pidetään tarpeellisena, sopivana ja mahdollisena Kalvolan kunnassa.

5.1 Ajatuksia toimintamuodoista – mitä ja miten?

Kaikki haastatellut suhtautuivat aiheeseen ja sen tarkasteluun myönteisesti. Haastatellut pitivät hyvänä sitä, että asiaa on ajateltu ja että ikäihmisille suunnatusta kulttuuritoiminnasta on tehty malli, jota voi arvioida. Omalta osaltaan malli vahvisti käsityksiä siitä, että ikääntyville pitäisi olla kulttuuritoimintaa. Suunnitelmaa kulttuuritoiminnan mallista pidettiin monipuolisena. Useista vaihtoehdoista on helppo löytää omansa. Malliin valittuja toimintoja pidettiin myös tarkoituksenmukaisina ja ikäihmisille sopivina. Mallin kulttuuritoimintoja sekä muuta toimintaa arvioitaessa esille tuli ideoita toimintojen toteuttamiseen sekä mielipiteitä muun toiminnan osuudesta mallissa.

Haastatellut ikäihmiset olivat aktiivisia, monessa mukana olevia naisia. Heidän harrastuksiinsa kuuluivat kirjastossa käynti, lukeminen sekä ikäihmisten kirjallisuus- ja runopiirit ja liikunnan harrastaminen. Toinen haastatelluista ikäihmisistä oli lisäksi kirjoittamassa kokemuksiaan sodasta Lotta -aiheeseen kirjaan ja toinen heistä oli mukana toimijana Omaishoitajien yhdistyksessä. Näihin harrastuksiin liittyen on ymmärrettävää, että haastatellut pitivät kirjallisuuteen liittyviä toimintoja mielenkiintoisina ja hyvinä toimintamuotoina.

Haastateltujen ikäihmisten mielestä mielekkäitä toimintoja olivat myös musiikki ja siihen liittyen niin kuorotoiminta, yhteislaulut kuin konserttimatkatkin. Myös matkat teatteriin ja oopperaan kiinnostivat. Retkien kohdalla toivottuja olivat päiväretket, sillä päivän aikana ehtii heidän mukaansa jo paljon. Kädentaidoista erityisesti kudonta, neulonta, askartelu sekä tilkkutyöt olivat haastatelluille mieluisia. Kiinnostusta herättivät lisäksi kierrätys- ja luonnonmateriaalit, joista haluttaisiin saada enemmän tietoa. Ajatuksia niihin liittyen synnytti juuri ennen haastattelua kuultu luento Hämeen ruokaperinteistä, jonka yhteydessä esille nousivat muun muassa luonnosta saatavat tuotteet. Myös erilaiset luennot kiinnostavat, ja niissä läheisiä aiheita haastatelluille ikäihmisille ovat luonto, vanhat perinteet, historia ja kotiseutu.

Tärkeänä ikääntyvien kulttuuritoiminnoissa nähdään eletty elämä ja sen hyödyntäminen. Haastateltujen ikäihmisten näkökulmasta entisellä ammatilla (opettaja ja sosiaalityöntekijä) on vaikutusta siihen, millaista toimintaa pidetään kiinnostavana. Eletyn elämän ja muistelun merkitys on ikääntyville suuri myös terapeuttisesti. Kokemusten hyödyntämistä ja muistelua toteutettaessa voidaan yhdistää erilaisia kulttuurisen toiminnan muotoja. Esimerkiksi sotaa ja siihen liittyviä asioita voi käsitellä niin kirjallisuuden kuin teatterinkin kautta. Näytelmän rakentamiseen voi sisällyttää käsikirjoituksen teon, puvustuksen ja lavastuksen, näyttelemisen, musiikin sekä esityksen videokuvauksen. Näin yhdistetään mallissakin mukana olevat toiminnot: musiikki, teatteri, kädentaidot, kuvataide, sanataide sekä elokuvat. Esityksen toteutusprosessissa jokaisella osallistujalla on mahdollisuus osallistua juuri siihen osuuteen johon haluaa, ja tehdä sitä mitä on aina halunnut.

Toiminnan rajaamisesta perinteisesti ymmärrettyyn kulttuuriin olivat kaikki haastatellut samaa mieltä. Haastateltujen mukaan myös muuta kuin pelkästään taide- ja kulttuuritoimintaa on hyvä olla mukana mallissa. Toisten mielestä se on jopa ehdoton osa toimintaa. Muun toiminnan ottaminen mukaan vaatii enemmän panostusta, mutta toisaalta se edistää muun muassa jaksamista. Esimerkiksi liikunnalla tai laihdutuspiirillä on vaikutusta siihen, että jaksaa olla mukana myös kulttuuritoiminnassa. Liikuntaa kaivattaisiin toimintaan enemmänkin kuin mitä tällä hetkellä on tarjolla, joten sen läsnäolo mallissa on perusteltua.

Kalvolan kulttuuritoiminnassa kulttuurin alle kuuluu myös tietotekniikka, jonka katsotaan avaavan portteja kulttuuritiedon ja -toiminnan pariin. Suhtautuminen tietotekniikkaan vaihtelee ikäihmisten keskuudessa paljon. Osa suhtautuu tietotekniikkaan erittäin torjuvasti, kun toisille se on tullut tutuksi jo työelämässä. Nykypäivänä tietotekniikan katsotaan kuitenkin kuuluvan perustaitoihin, joihin myös ikääntyvien on hyvä tutustua. Kalvolassa tietotekniikkaa on opeteltu esimerkiksi kansalaisopiston kursseilla, joissa ikääntyville sovitettu etenemisvauhti

on edistänyt oppimista. Kunnalla ei kuitenkaan ole ollut varaa järjestää niin paljon opetusta kuin mille olisi kysyntää.

Muuna kuin suoranaisesti kulttuuritoimintoihin kuuluvana toimintamuotona mainittiin myös ruoanlaittokurssit. Kurssien kohderyhmänä voivat olla esimerkiksi yksinäiset, leskeksi jääneet miehet, jotka eivät välttämättä osaa laittaa ruokaa. Edellisten lisäksi muuna toimintana ehdotettiin terveyteen liittyvää toimintaa ja tiedotusta.

Toimintavaihtoehtoiksi ehdotettiin myös keskustelukerhoja, joissa käsitellään ajankohtaisia aiheita. Keskustelutilaisuudet, joissa paikalla ovat niin kunnan päättäjät kuin ikäihmiset ja omaisetkin olisivat toivottuja. Sitä kautta ikäihmiset pääsisivät ottamaan kantaa ja vaikuttamaan itseäänkin koskeviin asioihin. Luennoille tai keskustelutilaisuuksiin haluttiin tietoa myös palveluista sekä raha-asioista. Rahankäyttöön liittyvät kurssitkin saattaisivat olla ikääntyvien kohdalla paikallaan.

5.2 Kulttuuria myös hoitolaitoksiin

Haastatelluista vanhustyönjohtaja on tekemisissä huonokuntoisempien, laitoksessa olevien ikäihmisten kanssa. Hän nosti esille kysymyksen siitä, miten voitaisiin edistää laitoksissa asuvien kulttuuritoimintoja. Kaikki kulttuuritoiminnan mallissa esitetyt toimintamuodot eivät sovellu hoitolaitoksissa asuville. Malliin sisältyy kuitenkin ajatus kulttuuritoiminnan viemisestä ja mahdollisuuksien tarjoamisesta myös laitoksiin. Toisaalta vapaaehtoisten avustajien avulla malliin sisältyvät toiminnot saataisiin myös huonokuntoisempien ikäihmisten saataville. Kunnassa ei tällä hetkellä juurikaan ole vapaaehtoisia, mutta heitä voisi ja pitäisi saada mukaan toimintaan. Avustajien mukanaolo mahdollistaisi huonokuntoisempien ikäihmisten osallistumisen myös esimerkiksi retkille.

Laitoksissa toteutettua toimintaa ovat tähän mennessä olleet erilaiset esiintyjät ja musiikki sekä sirkus, ja toiminta on ollut pidettyä. Haastatellut ikäihmiset ovat myös käyneet vanhainkodilla lukemassa. Päiväkotien kanssa on tehty jonkin verran yhteistyötä, mutta koulujen kanssa ei niinkään. Haastatellut kunnan toimijat toivat esille yhteistyön lisäämisen eri-ikäisten ja eri tahojen kesken. Koulut voisivat esimerkiksi tarjota toimintaa vanhainkoteihin. Monille ikäihmisille olisi mieleistä, jos ikäihmisten kevätjuhlissa lapset esittäisivät vanhoihin perinteisiin kuuluvan suvivirren tai muun tutun ohjelmanumeron.

Kädentaitojen tekeminen vanhempien ja huonokuntoisten ikäihmisten kohdalla on vähäistä. Heikentyneen toimintakyvyn lisäksi siihen vaikuttaa myös se, että monet ovat saattaneet tehdä käsitöitä koko ikänsä.

Tulevaisuudessa uusien ikäpolvien myötä kädentaidot voivat olla suosittumia kuin tällä hetkellä.

Eri ikäpolvien erot toiminnassa ja kiinnostuksen kohteissa näkyvät myös muualla kuin kädentaitojen kohdalla. Vanhustyön johtajan ja kulttuurisihteerin mukaan nykypäivän ikäihmiset eivät ole tottuneet käyttämään kulttuuri- ja muita palveluita, mutta tulevat ikäihmiset ovat jo tottuneempia niihin. He osaavat sen myötä myös vaatia enemmän, ja heillä on tietoa eri mahdollisuuksista. Myös heidän omaisensa ovat tietoisia siitä, mitä kunnan lain mukaan pitäisi ikääntyville kuntalaisille järjestää.

5.3 Osallistumiseen vaikuttavat tekijät

Ikäihmisten kohdalla pyritään siihen, että kotona asutaan mahdollisimman pitkään. Kotona asumisen tukeminen määritellään myös ikäihmisten hoito- ja palvelujärjestelmän keskeiseksi tavoitteeksi (Voutilainen, Vaarama, Backman, Paasivaara, Eloniemi-Sulkava & Finne-Soveri 2002). Kotona asuminen on halvempi vaihtoehto niin kunnalle kuin yhteiskunnallekin. Kotona asumisen edistäminen edellyttää myös sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kodin ulkopuoliseen toimintaan osallistumisen tukemista. Toiminta ja osallistuminen tuottavat tunteen yhteisöön kuulumisesta ja edistävät kotona jaksamista. Esteet ikääntyvien osallistumiselle voivat olla sekä ikääntyvästä itsestään että ympäristöstä johtuvia. Kulttuuritoimintamallin arvioinnin yhteydessä toimintaan osallistumiseen vaikuttavina tekijöinä mainittiin välimatkat, ”hämäläisyys” sekä toiminnan maksullisuus ja puolueettomuus.

Ikäihmisten osallistumiseen kodin ulkopuoliseen toimintaan vaikuttaa toiminnan etäisyys ja liikkumisen esteettömyys. Erityisesti kaukana keskuksista asuvat ikäihmiset ovat usein yksinäisiä ja kaipaavat sosiaalista vuorovaikutusta. Monilla ei asuinpaikan lähistöllä ole naapureita, joten muiden ihmisten tapaaminen olisi heille tärkeää. Kunnan syrjäisemmillä alueilla asuvat tarvitsevat toimintaan osallistuakseen kuljetuspalveluita. Tällä hetkellä ikäihmisille tarjotaan kahdeksan kuljetusta kuukaudessa, jotka kuluvat useimmiten kauppakäynteihin ja muuhun asiointiin. Jotta myös Kalvolan kunnan keskustasta kauempana asuvat ikääntyvät osallistuisivat kulttuuritoimintaan, pitäisi heille tarjota lisää kuljetusmahdollisuuksia tai toiminnan sijoittua samoihin päiviin kuin muu asiointi keskustassa.

Toimintaan osallistumista estävänä tekijänä esille tuli muutamassa yhteydessä myös hämäläisyys ja siihen usein liitetyt luonteenpiirteet, hitaus ja jäyhyys. Uhkana pidettiin sitä, ettei toimintaan löydy osallistujia, vaan ihmiset jäävät helposti kotiin ja omiin oloihinsa. Myös ”syttymi-

nen” voi olla hidasta eikä toiminnasta välttämättä innostuta heti alussa. Toiminnan sisäänajo voi viedä aikansa, ja osallistujia saattaa löytyä vasta toiminnan oltua käynnissä jo jonkin aikaa.

Toiminnan ja palveluiden maksullisuus on asia, joka mietityttää sekä sosiaali- ja terveyspalveluissa että muussa toiminnassa. Eri yhteyksissä tehdyt kyselyt osoittavat, etteivät tämän päivän ikääntyvät ja ikääntyneet ole halukkaita ostamaan palveluita. Läheskään kaikilla ei ole tähän edes mahdollisuutta. Näissä haastatteluissa tuli esille se, että ikäihmisistä löytyy kaksi ääripäätä, joista toiset olisivat valmiita maksamaan kaikesta, ja toiset taas eivät mistään. Kulttuurisihteerin mukaan kunnan kulttuuritoiminnassa ollaan toisaalta siirtymässä enemmän ja enemmän maksullisuuteen.

Kulttuuritoimintaan osallistumisessa on tärkeää, etteivät osallistumismaksut ole suuria. Retkistä ollaan yleensä valmiita maksamaan, mutta muuten toiminnan pitäisi olla suurelta osin ilmaista. Esimerkiksi kansalaisopiston kurssimaksuja pidetään tällä hetkellä liian korkeina. Opistot tarjoavat paljon toimintaa muun muassa Hämeenlinnassa ja Hattulassa, mutta Kalvolassa tarjonta on vähäistä. Ikäihmiset kokevat maksavansa kaikesta eri kunnissa toteutettavasta toiminnasta, mutta saavansa vain vähän vastinetta rahoilleen. Kansalaisopisto ei myöskään tarjoa eläkeläisalennuksia, vaikka esimerkiksi työttömät saavat alennusta toiminnasta.

Ikäihmisten haastattelussa tuli esille, että ikääntyville suunnatun toiminnan toivotaan olevan ohjattua ja järjestelmällistä. Ikäihmiset tarvitsevat myös rohkaisua ja innostusta. Tärkeää on myös se, ettei toiminnalla on puoluepoliittista taustaa. Useilla järjestöillä on takanaan aatepohja, mikä rajaa toimintaan osallistuvien määrää. Kalvolassakin on useita järjestöjä, jotka järjestävät toimintaa jäsenistölleen. Ongelmana on järjestöjen toimiminen hyvin erillään toisistaan. Järjestöjen poliittiset ja muut aatteelliset taustat vaihtelevat, minkä lisäksi toimintaan voi liittyä myös muunlaisia historian myötä syntyneitä asetelmia, jotka vaikuttavat osallistumiseen. Onkin vaikea sanoa, olisivatko järjestöt valmiita yhteistyöhön tai jopa toimintaan saman katon alla.

Haastatteluissa tuli myös esille, että toimintaan osallistumiseen voi vaikuttaa sellainenkin seikka kuin kulttuuri -sanana käyttö. Pienessä kunnassa monet ihmisistä saattavat vierastaa kulttuuri -sanaa. Kulttuuri mielletään helposti niin sanotuksi korkeakulttuuriksi ja sen ajatellaan olevan ”rikkaiden toimintaa”. Kulttuurikeskusta parempi kaiku saattaisi olla esimerkiksi ikäihmisten toimintakeskuksella. Toisaalta toimintakeskus helposti hävittää kulttuurisen toiminnan erityisyyden. Kulttuurikeskuksesta puhuttaessa toiminta mielletään vastaanottamiseen painottuvaksi, kun taas kulttuuritoimintakeskus on selkeästi aktii-

visempi. Nimellä on merkitystä, koska sillä luodaan mielikuvia, joiden perusteella tehdään valintoja osallistumisesta. Tärkeää on valita nimi, joka säilyttää toiminnan kulttuuripainotteisuuden ja sen, että vastaanottamisen lisäksi kyse on ikääntyvien aktiivisesta osallistumisesta toimintojen suunnitteluun ja toteuttamiseen.

5.4 Käsitteitä tiloista ja toimijoista – kuka ja missä?

Haastatellut pitivät toimintamallin toimijalista laajana ja kattavana, mutta lisäideoitakin toimijoiksi löytyi. Ehdotettuja lisäyksiä toimijalistaan olivat liikuntatoimi, veteraanijärjestöt ja ikäihmisten lähipiirit. Liikuntatoimi voisi tarjota toiminnalle tiloja sekä olla osallisena toiminnan markkinoinnissa. Myös veteraanijärjestöt on hyvä muistaa sekä toimintojen tuottajina että niiden käyttäjinä. Suurin osa veteraanijärjestöjen jäsenistä on jo melko vanhoja ja huonokuntoisia, mutta järjestöissä on mukana myös nuorempia ja toimintakykyisempiä ikäihmisiä.

Ikäihmisten lähipiireillä puolestaan tarkoitetaan lähinnä niitä tahoja ja henkilöitä, jotka asioivat ja ovat tekemisissä ikääntyvien kanssa. Muun muassa kotipalvelu ja terveyskeskus voisivat suositella toimintaa, ja niiden kautta tieto kulkisi ikäihmiselle. Tätä kautta voitaisiin pyrkiä aktivoimaan toimintaan mukaan myös yksin olevia ikäihmisiä. Tärkeä lenkki tiedon välittämisessä ja toimintaan innostamisessa ovat tietenkin myös ikäihmisten omat lapset. Tietoa toiminnasta voitaisiin jakaa myös kirjaston kautta, jossa voisi olla ikäihmisille oma tietopiste. Nykyisillä resursseilla tämän toteuttamiseen ei kuitenkaan ole varaa.

Esimerkkinä vapaaehtoistyönä toteutetusta aktiivisesta toiminnasta Kalvolassa on Marian matkailupiiri. Sen vetäjänä toimii innokas ja aktiivinen, noin 75 -vuotias nainen. Toimintaan kuuluu retkien ja matkojen lisäksi liikuntaa sekä vanhan ajan kerho, joka sisältää erityisesti muistelua.

Edellisten lisäksi yksi toimijataho kulttuuritoimintojen tuottajina voisivat olla yksityiset palveluntuottajat ja kolmas sektori. Listasta löytyivistä toimijoista mainittiin aktiivisena toimijana kunnassa Vanhusten ja vammaisten tuki ry. Myös Ikäihmisten yliopiston todettiin olevan suosittu, vaikkakin joinain vuosina toiminnassaan kovin Hämeenlinna-painotteinen. Toimijoihin voisi etsiä ja liittää yhteistyökumppaneita myös Toijalasta. Toijala sijaitsee kunnan toisella rajalla, ja siellä suunnalla asuvat hoitavat asiansa pääasiassa Toijalassa. Myös Kalvolan vastaperustetulta vanhusneuvostolta odotetaan panostusta ja ideoita ikäihmisten asioihin kunnassa.

Yhtenä periaatteena toimintamallin suunnittelussa on ollut ajatus yhdestä yhteisestä tilasta, jonne kaikki toiminnot voitaisiin sijoittaa. Mallia arvioitaessa haastatellut pitivät ajatusta hyvänä, korostaen – erityisesti kunnan toimijat – että tarkoitukseen sopivia valmiita tiloja voi olla vaikea löytää. Kunnassa ollaan tällä hetkellä rakentamassa monitoimiliikuntahallia, jonne on tulossa muun muassa kuntosali. Ikäihmisten huomioon ottamisesta tilojen suunnittelussa ei ole tietoa, mutta hallia voi todennäköisesti hyödyntää konserttien järjestämisessä tai muussa kulttuuritoiminnassa.

Yhteisen tilan puuttuessa tuleekin ajatella toiminnan hajauttamista eri puolille kuntaa. Haastatellut toivat esille, että toimintaa voisi koordinoita tietyistä keskuspaikasta, mutta muuten se voisi olla levittyneenä ympäri kuntaa. Hajauttamisella voidaan myös saada aikaan etuja, jotka keskittämällä menetetään. Viemällä toiminnot lähemmäksi syrjemässä asuvia ikäihmisiä – esimerkiksi kyläkouluille – voidaan edistää ikääntyvien osallistumista toimintaan.

Kaiken kaikkiaan ikääntyvien palveluita ja toimintamuotoja kehitettäessä on tärkeää, että mahdollisimman monet toimijatahot ovat suunnittelussa ja toteutuksessa mukana. Edellä on jo viitattu moniin toimintaluokkiin, mutta vielä on syytä mainita tekninen ja suunnittelusektori. Kalvolassakin väestö ikääntyy, joten ikäihmiset pitäisi ottaa huomioon myös jo teknisen suunnittelun tasolla. Tilojen ja rakennusten suunnittelu ikäihmiset huomioiden, esimerkiksi rakentamalla asuintaloihin hissejä, tuottaa esteetöntä ympäristöä. Se myös helpottaa ikääntyvien kotoa lähtemistä ja edistää sitä kautta myös kulttuuritoimintaan osallistumista.

5.5 Näkökulmia toiminnan toteuttamiseen – millä rahalla?

Niin hyvänä kuin ikääntyville suunnattua kulttuuritoiminnan mallia pidettiin, toivat sekä vanhustyönjohtaja että kulttuurisihteeri esille, ettei ikäihmisten mallin mukaisen toiminnan toteuttaminen ole todennäköistä tai edes mahdollista kunnan rahoituksella. Mallissa esitettyä toiminnanjohtajan virkaa ei ainakaan nykytilanteessa voida toteuttaa kunnan varoilla.

Vanhustyönjohtajan mukaan kunnassa ei olla näin laajassa mitassa valmiita panostamaan ikäihmisiin. Kulttuuritoiminnan järjestäminen erityisesti huonokuntoisemmille, laitoksissa oleville ikäihmisille on vähäistä. Sosiaalipalveluissakin vanhukset ovat tietyllä tapaa ”punainen vaate”, jota ei voi olla ottamatta huomioon, mutta joka herättää kiivaitakin kannanottoja puolesta ja vastaan.

Ikääntyville suunnatun kulttuuritoiminnan kehittämistä voisikin lähteä edistämään kulttuuritoimen kautta ja näkökulmista. Kulttuurimyönteisenä kuntana Kalvolassa on valmiutta panostaa kulttuuritoimintojen kehittämiseen ja tätä kautta saatettaisiin saada myös ikääntyville suunnatut palvelut ja toimintamuodot hyväksytyiksi aina kunnallisessa päätöksenteossa asti. Kunnan alaisena toiminta vaatii taakseen poliittisten toimijoiden tuen.

Toimintamallia sinällään haastatellut julkisen sektorin toimijat pitivät toteutuskelpoisena. Ongelmana on kuitenkin raha. Muun muassa palkkakustannukset ovat mallin mukaisessa toiminnassa korkeita, eikä niitä voida kattaa myöskään osallistumismaksuilla. Estettä ikääntyville suunnattujen kulttuuritoimintojen kehittämiseksi ja toteuttamiseksi ei olisikaan, jos rahoitus toimintaan tulisi kunnan ulkopuolelta. Yksi mahdollisuus on toimintamallin kehittäminen ja toiminnan aloittaminen hankkeena. Esimerkiksi puolentoista tai kahden vuoden mittaisena kokeiluhankkeena voitaisiin toteuttaa aiemmin kuvailtu näytelmäprojekti, ja sen kautta erilaista kulttuuritoimintaa. Hankerahoituksia on mahdollista saada niin kansallisesti kuin EU-tasoltakin, joten niiden prosessien selvittäminen olisi oleellista toimintamallin kannalta. Tukien saaminen olisi mahdollista myös yhdistysmuotoiselle toiminnalle, jolloin toiminta voisi olla esimerkiksi Vanhusten ja vammaisten tukiryhmän alaisena.

Vanhustyönjohtajan mukaan toiminta vaatii rahoituksen lisäksi myös innokkaan sekä asiaan sitoutuneen ja paneutuneen toiminnanjohtajan. Toiminnanjohtajan pitäisi tietää rahoitusmahdollisuuksista, osata hakea niitä tai tietää mistä voi löytää tietoa niihin liittyen. Erillisen toiminnanjohtajan sijasta voisi myös ajatella, että tehtäviä hoitaisivat yhteistyössä kulttuurisihteeri ja vanhustyön johtaja. Molemmat tuntevat alueen ikäihmisiä ja ovat tekemisissä heidän kanssaan. Esimerkiksi kulttuurisihteeri järjestää ikäihmisille toimintaa tälläkin hetkellä.

Toiminnan toteutuessa hankemuotoisena se voisi toteutua hankevetäjän voimin. Hankkeen ohjausryhmässä mukana olisi tällöin myös kunnan virkamiehiä. Hyvän vetäjän avulla toimintaa voisi toteuttaa pienelläkin organisaatiolla, sillä innostusta kunnasta löytyy.

Tässä esitettyä ideaa ja mallia kulttuuritoiminnan järjestämisestä ja toteuttamisesta ikäihmisille pidettiin hyvänä ja kannatettavana. Asialle olisi myös hyvä etsiä tukea yli toimija- ja puoluerajojen aina valtakunnan korkeimmalle tasolle asti. Kulttuurisihteeri kehotti välittämään tiedon ikäihmisten kulttuuritoimintamallista Kulttuuriministeriöön. Tiedote kulttuuriministerille, ylitarkastajalle ja myös Stakesin sosiaali- ja terveystieteiden osastolle saattaisi edistää toimintamallin toteuttamista.

6 Yhteenvetoa haastattelujen pohjalta

Ikääntyville suunnatun kulttuuritoimintamallin suunnittelussa pyrittiin ottamaan huomioon kohderyhmä, ikäihmiset, ja siihen liittyvät oletukset mielekkäästä toiminnasta. Samalla pyrittiin kuitenkin olemaan ennakoluulottomia, rajaamatta mahdollisuuksia liiallisesti. Ajattelussa siitä, mitä ikäihmiset voivat tehdä ja mitä eivät, yritettiin olla mukana avoimin mielin. Tavoitteena oli rajoitteiden sijaan korostaa mahdollisuuksia ja ikäihmisten voimavaroja.

Haastattelut eivät tuoneet malliin suuria rakenteellisia tai sisällöllisiä muutoksia. Ikäihmisten haastattelut toivat varmuutta siitä, että valitut kulttuuritoiminnot olivat perusteltuja, ja että mallissa esitetyistä vaihtoehdoista löytyy jo nyt ikäihmisten suosimia toimintamuotoja. Haastattelut tuottivat myös vielä ideoita muun muassa toimintamuodoista ja toimintojen toteuttamisesta.

Haastatteluissa pohdittiin myös muiden kuin perinteisesti kulttuuritoiminnoiksi miellettyjen toimintojen osuutta mallissa. Kun suunnitteilla on ikäihmisten kulttuuritoimintamalli, pitääkin selvittää, mikä painoarvo annetaan ikääntyville ja mikä kulttuuritoiminnoille. Haastattelujen toiveena oli, että toiminta sisältäisi laajasti erilaisia toimintoja. Monipuolisen toiminnan sisällyttäminen malliin saattaisi olla perusteltua erityisesti pienillä paikkakunnilla, joissa ikäihmisille suunnattua toimintaa ja toiminnan toteuttajia on vähemmän. Suuremmissa kaupungeissa tarvetta ja palveluiden käyttäjiä voisi löytyä myös ainoastaan kulttuuritoimintaan keskittyneelle toiminnalle.

Haastatellut kuntatoimijat korostivat, ettei toimintaa tässä laajuudessa olisi mahdollista toteuttaa Kalvolan kunnan toimesta. Mallin perusajatuksena on kuitenkin ollut, että se tarjoaa mahdollisimman paljon vaihtoehtoja ja ideoita toiminnan suunnitteluun. Mallin pohjalta erikokoiset

kunnat voivat rakentaa omaan ympäristöönsä sopivan kokonaisuuden, olipa sitten kyse ikäihmisten kirjallisuuspiiristä tai eri toimintamahdollisuuksia tarjoavasta kulttuuritoimintakeskuksesta. Mallin tarkoituksena on osaltaan osoittaa, että mahdollisuuksia ikäihmisten kulttuuritoiminnan edistämiseksi on monenlaisia. Haasteena ja ongelmanakin on haastatteluissa esille noussut toimintojen ja toiminnan rahoitus. Ilman rahaa ei toiminnan käynnistäminen saati ylläpitäminen ole mahdollista, joten jatkossa toimintamallin kehittäminen edellyttää rahoitusvaihtoehtojen kartoittamista.

Tässä työssä haastateltiin neljää henkilöä Kalvolan kunnassa, kahta julkisella sektorilla johtavassa asemassa olevaa henkilöä sekä kahta ikään-tyvää naista. Tulosten yleistämistä mietittäessä on hyvä muistaa, että jokainen lähestyy asiaa omasta asemastaan ja lähtökohdistaan käsin. Esimerkiksi ikääntyvien kohdalla voidaan olettaa, että sukupuolella ja ikääntyvän toimintakyvyllä ja aktiivisuudella on vaikutuksena siihen, millaisesta toiminnasta on kiinnostunut ja millaista toimintaa pitää ikääntyville mahdollisena ja sopivana. Toisaalta voidaan todeta, että haastatellut toivat esille mielenkiintoisia näkökohtia ja arvokasta tietoa mallin jatkokehittämistä ajatellen.

Haastatteluissa esille tulleet asiat ovat monella tapaa yhteydessä muiden tutkimusten tietoihin kulttuuritoimintojen järjestämisestä ja merkityksestä ikäihmisille. Haastatteluissa tuotiin esille myös Sallilan (2000) sekä Porion ja Porion (1995) mainitsema seikka, että elämän kokeminen merkitykselliseksi ja mielekkääksi edellyttää sosiaalista vuorovaikutusta. Osallistuminen ikääntyneille suunnattuun kulttuuritoimintaan edistää ja edellyttää jaksamista ja luo tunteen siitä, että kuuluu johonkin. Kulttuuritoiminnoilla on myös vaikutuksia, jotka muun muassa Koponen, Pohjolainen, Ruth ja Sihvola (1994) ovat tuoneet esille tarkastellessaan ikäihmisten opiskelua. Kuten opiskelussa myös kulttuuritoiminnoissa korostuvat ikäihmisten osallistuminen omiin asioihinsa vaikuttamiseen, fyysisten ja henkisten kykyjen sekä terveyden vaaliminen sekä hyvinvoinnin resurssien lisääminen.

Toimintamallin nimeäminen luo omat käsityksensä toiminnan sisällöistä ja merkityksistä. Haastatteluissa pohdittiin, pitäisikö puhua ikäihmisten kulttuurikeskuksesta, kulttuuritoimintakeskuksesta, kulttuuri-palvelukeskuksesta vai vain toimintakeskuksesta. Kaikkiin näihin liittyy omanlaisia miellejohdotuksia, jotka vaikuttavat siihen mitä toiminnalta odotetaan, miten siihen osallistutaan ja miten siihen suhtaudutaan. Tässä yhteydessä lähimpänä oikeaa voisi olla kulttuuritoimintakeskus, joka luo mielikuvaa ympäristöstä, joka mahdollistaa monenlaisen aktiivisen toiminnan.

Ikäihmisten kulttuuritoimintamalli on rakennettu niin, että siihen sisältyy mahdollisuus erilaisiin aktiivisuuden asteisiin ja muotoihin. Nykyään on yleistä, että ikääntyvät halutaan nähdä aktiivisina toimijoina. Pitää kuitenkin muistaa, että uusien tietojen ja taitojen hankkimisen ohella tärkeässä asemassa ovat aktiivista toimintaa myös edustavat vanhat perinteet ja historia sekä entisaikojen muistelu. Lähes kaikissa haastatteluissa tuli esille, ettei näitä pidä unohtaa tai jättää pois ikäihmisille suunnattavasta toiminnasta.

Mallin suunnittelu on ollut hyvin itsenäinen prosessi. Positiivisten ja mallia kehittävien haastattelutulosten saaminen varmisti kuitenkin sen, että ikäihmisten kulttuuritoimintamalli on toteutuskelpoinen ja eri ympäristöihin sovellettavissa oleva malli. Suunnitteluprosessi on opettanut paljon. Työn kautta on myös vahvistunut käsitys siitä, että vaikka poliittinen tahto ja päätöksenteko eivät aina tunnu olevan ikäihmisten asialla, ikääntyville suunnatulle toiminnalle on tilausta ja toiminnan toteuttaminen on mahdollista.

7 Pohdinta

Tämän työn tavoitteena oli luoda malli ikäihmisten kulttuuritoiminnalle. Mallissa pyrittiin määrittelemään toiminnan toteuttamista, toimintojen sisältöjä, toimijoita ja muita mallin toteuttamisen edellyttämiä ratkaisuja. Toimintamallin suunnittelussa pyrittiin ottamaan huomioon ja käsittelemään malliin liittyviä tekijöitä monipuolisesti. Kunnan työntekijöiden ja ikääntyvien haastattelut vahvistivat käsityksiä mallin selkeydestä ja toteuttamiskelpoisuudesta, ainakin teoreettisella tasolla. Todennäköistä on, että sellaisenaan tässä työssä esitetyn ikäihmisten kulttuuritoimintamallin toteuttaminen törmää moniin ongelmiin ja haasteisiin.

Vanhustyön alueella toimivien henkilöiden kanssa eri yhteyksissä käytyjen keskusteluiden perusteella vaikuttaa siltä, ettei kunnilla ole halua eikä valmiuksia panostaa riittävästi ikäihmisten toimintaan itsenäisen toiminnan ja kotona asumisen edistämiseksi. Näin siitakin huolimatta, että kotona asuvan ikäihmisen palveluiden ja hoidon tiedetään olevan laitoshoidon halvempia.

Hoito- ja hoivapalveluiden ohella ikääntyvät tarvitsevat myös palveluita ja toimintamuotoja, joiden avulla voi ylläpitää aktiivisuutta, sosiaalisia suhteita ja vuorovaikutusta sekä vahvistaa tunnetta osallisuudesta yhteisön toimintaan. Taide- ja kulttuuritoiminnoilla on todistettavasti elämän laatua ja hyvinvointia parantavia vaikutuksia. Ongelmana näyttää kuitenkin olevan se, ettei kulttuuritoiminnan vaikutuksia hyvinvointiin vielä tunnusteta eikä tunnusteta. Hyvinvoinnin ja elämän laadun mittaaminen on hankalaa. Määrällisten vaikuttavuustietojen puuttuessa, kulttuuritoiminnan hyödyt saatetaan jättää kokonaan huomioimatta.

Ikäihmiset erilaisten palveluiden käyttäjinä ja myös aktiivisina toimijoina ovat ajankohtainen aihe. Viime vuosina voimistunut kulttuuri-alan innostus ja kiinnostus ovat hyviä merkkejä siitä, että ikäihmisten kulttuuritoiminnalla on tulevaisuudessa kysyntää. Kysynnän kasvuun vaikuttavat sekä ikääntyvien määrän kasvu että ikääntyvien muuttuvat vaatimukset ja elämäntyyli. Oletettavaa on, että tulevaisuuden ikäihmiset ovat tottuneita kulttuuripalveluiden käyttäjiä ja tietävät mahdollisuuksistaan. ”Uusien” ikäihmisten oletetaan osaavan vaatia juuri heille suunnattua ja suunniteltua toimintaa. Kun ikäihmisten voima ja painostus kasvavat riittävän suuriksi, muodostavat ne myös päättäjille paineen pitää suuri kuluttajaryhmä tyytyväisenä. Uskon, että on vain ajan kysymys, koska ikääntyvien kulttuuritoimintaan sekä muihin hyvinvointia edistäviin toimintoihin liittyvät tarpeet aletaan ottaa tosissaan.

Lähteet

- Airaksinen, T. 2002. Vanhuuden ylistys. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Dunderfelt, T. 1999. Elämänkaaripsykologia. Porvoo: WSOY.
- Emden, J.B. & Lampikoski, K. 2001. Elä luovasti. Ikääntyvän valttikortit. Juva: WS Bookwell Oy.
- Heiskanen, I., Kangas, A. & Mitchell, R. (toim.) 2002. Taiteen ja kulttuurin kentät: perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Jyväskylän yliopisto. 2000. Yliopiston vuosikertomus 2000. <http://www.jyu.fi/vuosikertomus/2000/gero.html>. Viitattu 12.4.2005.
- Kalvolan kunta. 2005. <http://www.kalvola.fi/>. Viitattu 1.4.2005.
- Karttunen, S. 2003. Kuntien kulttuuritoiminta ja sen kustannukset. Kulttuuri ja viestintä 2003:1. Tilastokeskus. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Koponen, P-L., Pohjolainen, P., Ruth, J-E. & Sihvola, T. 1994. Viisas vanhuus. Seniorikoulutuksen käsikirja. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Kotkan kaupunki. 2004. Vanhustenhuollon strategia 2004–2007. <http://www.kotka.fi/sosiaaliterveys/html/vanhustenhuollonstrategia04-07.htm>. Viitattu 14.3.2005.

- Krons, M. 2003. Seniorin opas. Vinkkejä, palveluja, terveyttä. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Kukkasmäki, T. 1998. Kulttuuritoiminnan käsikirja. Taiteen ja kulttuurin Suomi 2000. Kuopion yliopiston painatuskeskus.
- Kuopion kaupunki. Vanhusprojekti. 22.1.2004. <http://www.kuopio.fi/net.nsf/TD/111203150635702?OpenDocument>. Viitattu 14.3.2005.
- Kuopion kulttuuritoimisto. Kulttuuripalvelukeskus. 9.12.2004. Kuopion kaupunki. <http://www.kuopio.fi/net.nsf/TD/190903110333956?OpenDocument>. Viitattu 14.3.2005.
- Kuusela, K. 2005. IKITOIMI -hankkeen yhteistyökuntien kulttuurikartoitus. Projektin tulokset. Kalvolan kulttuurisihteeri Outi Rämö-Tasalan haastattelu 18.11.2004.
- Laine-Almi, D. 2003. Esitys Kulttuurienergia! -seminaarissa. Jyväskylän yliopisto 20.11.2003. <http://www.jyu.fi/yhtfil/kultpol/almi.htm>. Viitattu 23.4.2005.
- Lappeenrannan kaupunki. Kulttuurilautakunta. Pöytäkirja 17.09.03 / § 83. 2003. <http://dynastiaw.lappeenranta.fi/cgi-bin/cgidde.exe?4.00002041.83>. Viitattu 14.3.2005.
- Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX. 2005. Toimintasuunnitelma 2005. http://www.taikalamppu.fi/tiedostot/toimintasuunnitelma__2005.pdf. Viitattu 15.3.2005.
- Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX. 2004. Toimintakertomus 2004. http://www.taikalamppu.fi/tiedostot/toimintakertomus_2004.pdf. Viitattu 15.3.2005.
- Liikanen, H-L. 2005. Suomen mielenterveysseura. Terveyttä kulttuurista - Kultur ger hälsa - Culture and Health -työryhmä. Terveyttä kulttuurista - työ jää säästöliekille. 8.2.2005. http://www.mielenterveysseura.fi/terveytta_kulttuurista/. Viitattu 23.4.2005.
- Linko, M. 1998. Aitojen elämysten kaipuu. Yleisön kuvataiteelle, kirjallisuudelle ja museoille antamat merkitykset. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Marin, M. & Hakonen, S. (toim.) 2003. Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. Juva: WS Bookwell Oy.

- Minkkinen, V., Pääkkönen, H. & Liikkanen, M. 2001. Kulttuuri- ja liikunta-harrastukset 1991 ja 1999. Kulttuuri ja viestintä 2001:5. Tilastokeskus. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Nykysuomen tietosanakirja 3. Yleistieto. 1993. Porvoo: WSOY.
- Ohjaustoiminnan koulutusohjelma. 2005. Hämeen ammattikorkeakoulu - Wetterhoff. <http://www.wetterhoff.hamk.fi/ohjaustoiminta/ohjaustoi.htm>. Viitattu 25.4.2005.
- Pitkälä, K., Routasalo, P. & Blomqvist, L. (toim.) 2004. Ikääntyneiden yksinäisyys. Taide- ja virikeryhmät psykososiaalisena kuntoutuksena. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke – tutkimusraportti 5. Vanhustyön keskusliitto. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Porio, A. & Porio, I. 1995. Kolmas vuodenaika: elämänlaatu ja ikääntyminen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Puurula, A. 1998. ”Kulttuurin tulevaisuuden tekijät”. Studia Pedagogica 16. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Vantaan täydennyskoulutuslaitos. Helsinki: Hakapaino.
- Rantamaa, P. 2005. Ikitoimi & tavoitteet. Henkilökohtainen tiedonanto 15.3.2005.
- Rantamaa, P. 2004. Ikääntyvät ja liikunta. Ikitoimen iltapäivä Hattulassa 18.11.2004. Koulutusmateriaali.
- Rovaniemi. 2005. Rovaniemen kaupungin ja maalaiskunnan yhdistymistyötä varten nimetyn sivistystoimen työryhmän esitys sivistyspalveluiden tuottamisesta 1.1.2006 lähtien Rovaniemen kaupungissa. <http://seutu.rovaniemi.fi/moduls/liitetiedostot/predownload.asp?deptid=10539&file=20050217174442.doc>. Viitattu 14.3.2005.
- Sallila, P. (toim.) 2000. Oppiminen ja ikääntyminen. Aikuiskasvatuksen 41. vuosikirja. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Socom – Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. 2005. <http://www.socom.fi/>. Viitattu 14.3.2005.
- Suomen kuntaliitto. Kunnat.net Kuntatiedon keskus. 2005. Aluetietopankki. Kalvola. http://www.kunnat.net/k_htmlimport.asp?path=1;29;374;36980. Viitattu 1.4.2005.

Taideapteekki. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu. 2005. <http://www.kyamk.fi/ko/ypal/taideapteekki/index.html>. Viitattu 11.4.2005.

Työministeriö. Työelämän kehittämisohjelma. 2002-2003. Kuopion kaupungin sosiaali- ja terveystoimi sekä kulttuuritoimi - Uusia kompetensseja vanhustyöhön. <http://www.mol.fi/tyke/00-03/hankkeet/kuntasektori/sos-ja-terveyspalvelut/kuopionk.html>. Viitattu 14.3.2005.

Urjanheimo, E-L. 2004. Kulttuuri tuottaa terveyttä. Pääkirjoitus Terveystoimittaja 6/2004. Suomen Terveystoimittajaliitto STHL ry. http://www.terveystoimittajaliitto.fi/easydata/customers/sthl/files/kuvat/th_6_paa-kirjoitus.pdf. Viitattu 23.4.2005.

Voutilainen, P., Vaarama, M., Backman, K., Paasivaara, L., Eloniemi-Sulkava, U. & Finne-Soveri, H. (toim.) 2002. Ikäihmisten hyvä hoito ja palvelu. Opas laatuun. Stakes - Oppaita 49. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Wilenius, M. 2004. Luovaan talouteen. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana. Helsinki: Edita Prima Oy.

Liitteet

Liite 1. Esimerkkeinä käytetyt toimintamallit

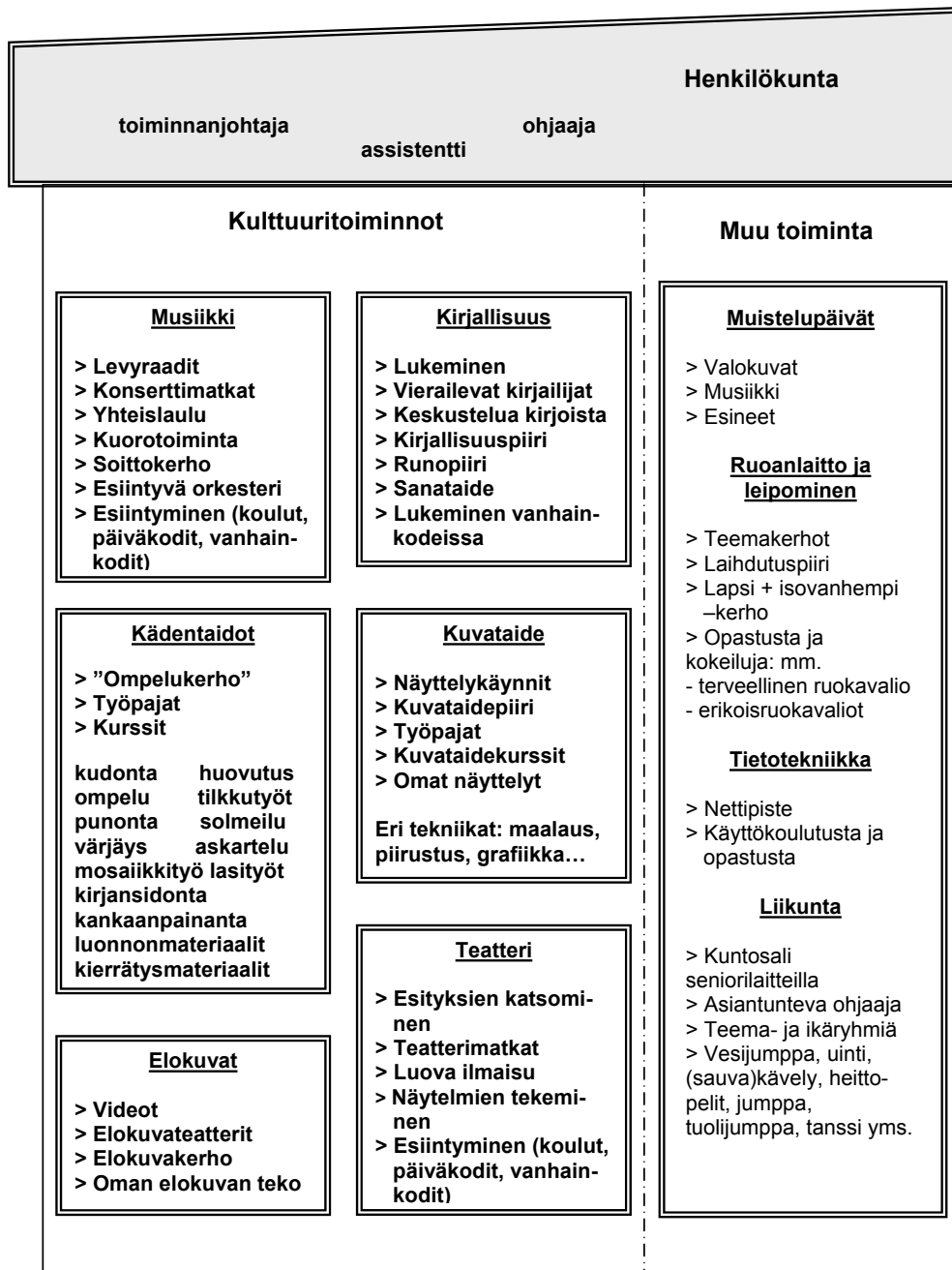
Liite 2. Kulttuuritoimintamallin havainnollistettu versio

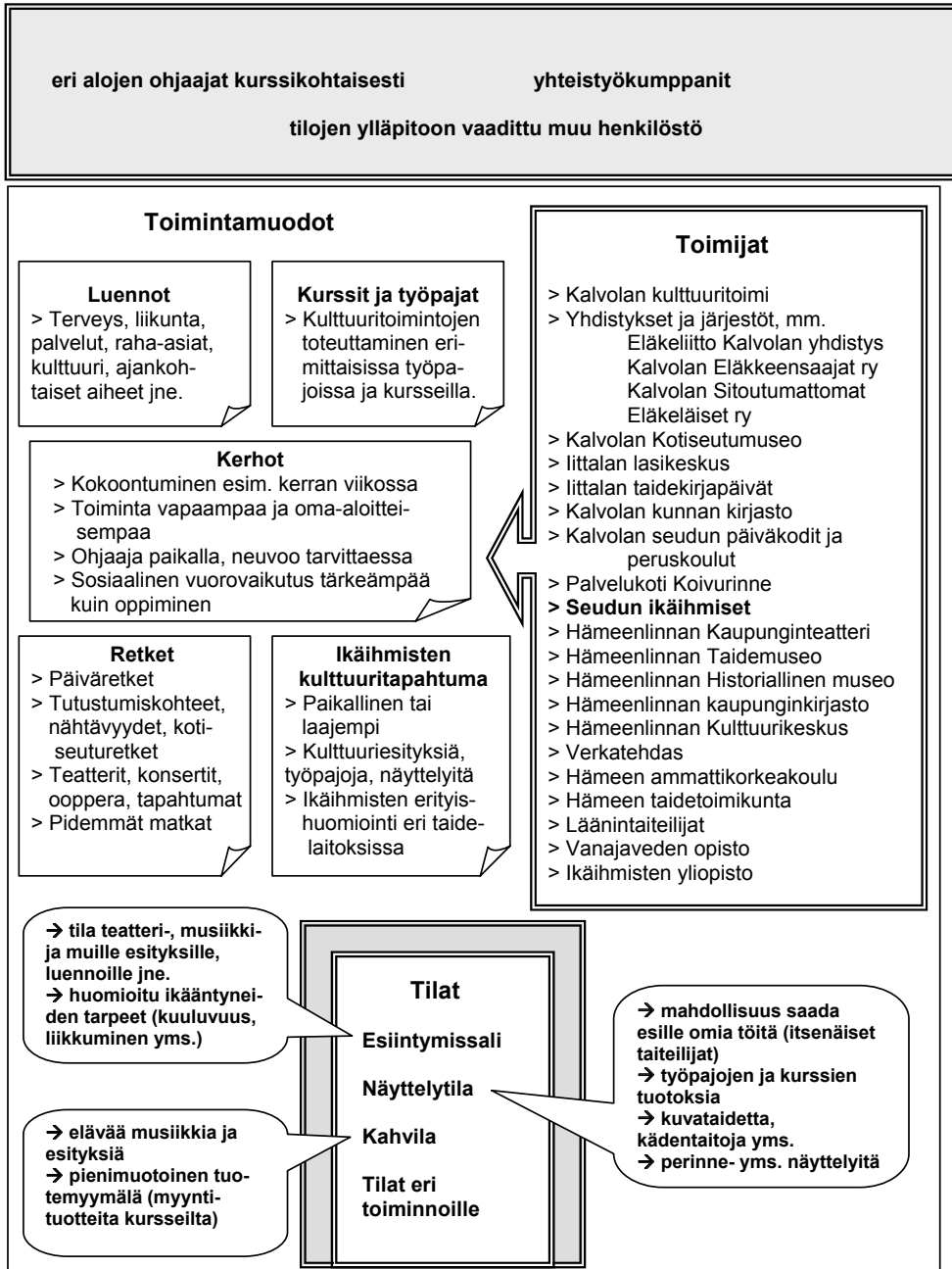

Liite 1. Esimerkkeinä käytetyt toimintamallit

	Tavoitteet	Toteuttajat	Toimintamuodot	Kohderyhmä
Taide apteekki	<ul style="list-style-type: none"> - kulttuurin tuottajien taide- ja kulttuurivalikoima verkkoon - saavutettavuuden parantaminen - tietoa taiteesta ja kulttuurista hyvinvoinnin edistäjinä 	Kymenlaakson amk, Kaakkois-Suomen taidetoimikunta, Humak, Socom, taiteilijoita ja taiteilijaryhmiä	<ul style="list-style-type: none"> - Taideapteekki –toimintamalli, verkkosovellus - toimijaverkoston luominen - kartoitus- ja vaikuttavuustutkimus 	taide- ja kulttuuripalvelujen tuottajat, hoito- ja palveluuyksiköt, avo- huolto
Jyväskylän liikunta-klusteri	<ul style="list-style-type: none"> - terveyden ja toimintakyvyn edistäminen - yhteistyö ikäihmisten liikunnan kehittämiseksi - seniorikuntosalimalli 	Jyväskylän yliopisto, työväen- ja kansalaisopistot, säätiöt, kuntoutuslaitokset, seurakunta, eläkeläisjärjestöt, urheiluseurat	<ul style="list-style-type: none"> - liikuntapalvelukeskus - sosiaali- ja terveyspalvelukeskus - ikääntyvien liikuntapalvelut: suunnittelu, koordinointi, yhteistyö 	ikäntyvät
Kuopion ja Rovaniemen kulttuuripalvelukeskukset	<ul style="list-style-type: none"> - kulttuuripalvelujen ja tutkimusten tuottaminen - kulttuuriperinnön säilyttäminen - mahdollisuuksien luominen - yhteistyö 	Rovaniemen ja Kuopion kaupungit, kulttuurilaitokset, koulutoimi, päivähoito, kansalaisopisto, kuvataidekoulu, musiikkiopisto	- kulttuuritoiminnan koordinointi ja järjestäminen	kaikki kuntalaiset
Uusia kompetensseja vanhus-työhön	<ul style="list-style-type: none"> - kulttuuri ja taide kaikenikäisten ulottuville - tavoitettavuuden kynnnyksen maldaltaminen 	Kuopion kulttuuri-, sosiaali- ja terveystoimi, taiteilijat, järjestöt, taide-toimikunta	- hoito- ja hoiva-työn sekä kulttuuritoiminnan yhdistäminen	ikäntyneet
Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX	<ul style="list-style-type: none"> - uusia lapsia ja nuoria toimintaan - osallistumisen kynnnyksen maldaltaminen - taidekasvatus - yhteistyö 	Arxin verkosto: taidelaitokset, Hml:n kaupungin eri toimialat, Hämeen taidetoimikunta, järjestöt, yhdistykset, koulut, päiväkodit, kunnat	<ul style="list-style-type: none"> - lastenkulttuurin verkosto-organisaatio - kuvataide-, käsityö- ja elokuvakoulu, mediakeskus, käsityökeskus, Miniteatteri 	lapset ja nuoret
Hyvinvointia kulttuurista senioreille ja Muistojen talo	<ul style="list-style-type: none"> - sukupolvien välinen vuorovai- kutus - luovuuden edistäminen - ikäkäsitysten uudistaminen - kulttuurin merkitys hyvinvoinnille - palveluarviointi 	Kotkan, Kuusankosken, Lappeenrannan ja Haminan kulttuuri-, sosiaali- ja terveystoimi, Socom, Humak, järjestöt, Seudun ammattikorkeakoulut	<ul style="list-style-type: none"> - taiteelliset, kasvatukselliset ja hyvinvointiaktiiviteetit - kulttuuripalveluiden ja muistelu-työn tutkiminen ja kehittäminen 	ikäihmiset, nuoret, sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset

Liite 2. Kulttuuritoimintamallin havainnollistettu versio

Toimijat

- > Kalvolan kulttuuritoimi
- > Yhdistykset ja järjestöt, mm. Eläkeliitto Kalvolan yhdistys, Kalvolan Eläkkeensaajat ry, Kalvolan Sitoutumattomat Eläkeläiset ry
- > Kalvolan Kotiseutumuseo
- > Iittalan lasikeskus
- > Iittalan taidekirjapäivät
- > Kalvolan kunnan kirjasto
- > Kalvolan seudun päiväkodit ja peruskoulut
- > Palvelukoti Koivurinne
- > **Seudun ikäihmiset**
- > Hämeenlinnan Kaupunginteatteri
- > Hämeenlinnan Taidemuseo
- > Hämeenlinnan Historiallinen museo
- > Hämeenlinnan kaupunginkirjasto
- > Hämeenlinnan Kulttuurikeskus
- > Verkatehdas
- > Hämeen ammattikorkeakoulu
- > Hämeen taidetoimikunta
- > Läänintaiteilijat
- > Vanajaveden opisto
- > Ikäihmisten yliopisto

Tilat

- Esiintymissali
- Näyttelytila
- Kahvila
- Tilat eri toiminnolle

→ tila teatteri-, musiikki- ja muille esityksille, luennoille jne.

→ huomioitu ikääntyneiden tarpeet (kuuluvuus, liikkuminen yms.)

→ mahdollisuus saada esille omia töitä (itsenäiset taiteilijat)

→ työpajojen ja kurssien tuotoksia

→ kuvataidetta, kädentaitoja yms.

→ perinne- yms. näyttelyitä

→ elävää musiikkia ja esityksiä

→ pienimuotoinen tuotemyymälä (myyntituotteita kursseilta)

EUROOPAN
YHTEISO
Rakennerahastot

ETELÄ-SUOMEN
LÄÄNINHALLITUS

Kalvolan kunta

Hämeen ammattikorkeakoulu
Hyvinvointialan osaamiskeskittymä
Ikitoimi-hanke

Julkaisija: Hämeen ammattikorkeakoulu
ISSN 1795-424X
ISBN 951-784-330-5
HAMKin e-julkaisuja 14/2005

